

Υπεύθυνοι
καθηγητές
Ελένη Βεντούρη
Γεώργιος Α. Κουγιουμτζής

ΑΦΑΝΕΙΣ ΗΡΩΕΣ

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα: 2020-2021

Αφανείς ήρωες

Κάθε χρόνο πραγματοποιείται ο εορτασμός της επετείου το 1821, ο οποίος περιλαμβάνει την απόδοση φόρων τιμής στους καταξιωμένους ήρωες της ελληνικής επανάστασης και την ενθύμηση των θαρραλέων πράξεων τους για τη διαφύλαξη της πατρίδας. Αναμφίβολα, τα ονόματα των επιφανέστερων ηρώων της επανάστασης αποτελούν, δικαιωματικά, αναπόσπαστο κομμάτι των εορτασμών αυτών και εξυμνούνται αναλόγως. Ωστόσο, την ίδια στιγμή υπάρχουν ορισμένοι αγωνιστές της επανάστασης οι οποίοι, παρά την ανεκτίμητη συμβολή τους την περίοδο της επανάστασης, παραλείπονται από τα σχολικά βιβλία και εορτές και έχουν σχεδόν ξεχαστεί με το πέρασμα του χρόνου. Στην πραγματικότητα, τα πρόσωπα αυτά είναι οι φωνές που δεν εισακούστηκαν μέσα από το εκκωφαντικό βουητό της επανάστασης και χάθηκαν μέσα στο πλήθος των γεγονότων του 1821. Αυτοί είναι οι αφανείς ήρωες μιας επανάστασης που είναι καταδικασμένοι στο παρασκήνιο της, παρά το κρίσιμο ρόλο που διαδραμάτισαν στην εξέλιξη της. Για αυτό το λόγο, ως Έλληνες πολίτες, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε την αδιαμφισβήτητη προσπάθειά τους και τη συνεισφορά τους στην ιστορία της πατρίδας έτσι ώστε να τιμήσουμε μνήμη τους όπως ακριβώς της αρμόζει.¹

A. Αρχείο Κασομούλη (B4)

Στην επέτειο για τα 100 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση εγκρίνεται η έκδοση των Απομνημονευμάτων του Κασομούλη, που ήταν Μακεδόνας αγωνιστής του 1821, ήδη από τα 22 του χρόνια. Εκεί βρίσκουμε τη δική του οπτική. Παράλληλα με τους επώνυμους ήρωες της Επανάστασης υπάρχουν και ήρωες σημαντικοί αλλά μη γνωστοί! Για εμάς τους νεότερους ο αγώνας των Ελλήνων για ανεξαρτησία, κατά την διάρκεια της τουρκοκρατίας, είναι κυρίως κάποια γνωστά πρόσωπα ηρώων και σημαντικές μάχες της επανάστασης όπως τις διδαχθήκαμε στο σχολείο και τις γιορτάσαμε στις σχολικές επετείους. Όμως στην πραγματικότητα, οι σελίδες του αγώνα για την Ελευθερία, γράφτηκαν και από χιλιάδες απλούς καθημερινούς ήρωες και αγωνιστές λιγότερο γνωστούς, οι οποίοι με τον αγώνα τους συνέβαλαν ουσιαστικά στην εθνική

παλιγγενεσία .

Ένας τέτοιος ήρωας ήταν και ο **Νίκος Τσιάρας** για τον οποίο μαθαίνουμε σημαντικά στοιχεία μέσα από τα ενθυμήματα του αγωνιστή της Επανάστασης του 1821 και ιστορικού, Νικόλαου Κασομούλη. Ο Νίκος Τσιάρας ήταν ένας από τους σημαντικότερους και ηρωικότερους αρματολούς της επανάστασης.

Ο Κασομούλης εκτός των άλλων περιγράφει με λεπτομέρειες σημαντικά ιστορικά γεγονότα όπως την σχέση Τούρκων και Ρώσων και τις εναλλαγές που είχαν μέσα στα χρόνια, το κοινό τους μέτωπο εναντίον των Γάλλων για τα Ιόνια νησιά, την πτώση της

¹ Αμπατζή Κωνσταντίνα

Πρέβεζας καθώς και τον Σουλιώτικο πόλεμο. Σημαντικές αναφορές γίνονται και στην διαχείριση των εδαφών από τις παραδοσιακές οικογένειες των αρματολών η οποία καθόριζε και την σχέση τους με τον Αλή Πασά.

Σε πολλά από αυτά τα γεγονότα ο Τσιάρας, μαζί με άλλες οικογένειες αρματολών, έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στην έκβαση τους. Ο Τσιάρας ξεχώρισε για την φιλοτιμία και την δικαιοσύνη του. Διακρίθηκε για τα σημαντικά χτυπήματα από στεριά και θάλασσα στις περιοχές του Ολύμπου και την Μακεδονία λειτουργώντας και ως πειρατής.

Χαρακτηριστικά περιγράφεται η ρήξη του με τον Αλή Πασά μετά την πτώση του Σουλίου τινάζοντας στον αέρα την ανακωχή μαζί του. Ο ίδιος αφού δολοφόνησε αξιωματούχο κατέφυγε στον Όλυμπο όπου συνέχισε την επιδρομή προς τους Οθωμανούς και επικηρύχθηκε από Τούρκους και κοτζαμπάσηδες. Το 1807 και ενώ πέτυχε μια σημαντική νίκη ενάντια σε μία μεγάλη δύναμη Τουρκαλβανών στα παράλια της περιοχής του Λιτόχωρου, πυροβολήθηκε και τραυματίστηκε θανάσιμα. Σαν τον Νίκο Τσιάρα υπήρξαν πάρα πολλοί αρματολοί αγωνιστές οι οποίοι κατάφεραν σημαντικά πλήγματα στον Τουρκικό ζυγό και σε όλες τις δυνάμεις που συνθηκολόγησαν και συμμάχησαν μαζί τους.²

Σύμφωνα με τα ενθυμήματα του Κασομούλη καθοριστικό ρόλο πριν αλλά και κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821 είχαν **οι Λαζαίοι**. Ήταν οικογένεια κλεφτών και αρματολών με μόρφωση και αρχές, η οποία έδρασε στην ευρύτερη περιοχή του Ολύμπου και στη θάλασσα. Μερικές από τις σημαντικότερες ενέργειές τους, ήταν η συμμετοχή τους σε υποκινήσεις των επαναστάσεων των Ελλήνων και η σχεδίαση εχθρικών ενεργειών κατά του προδότη Βλαχοθεόδωρου. Ακόμη, πολλοί αγωνιστές που ανέλαβαν αξιώματα και εντάχθηκαν στο τμήμα του Νίκου Τζιάρρα, ήταν τα πρωτοπαλίκαρα του πατέρα του και άλλοι, οι οποίοι ανέπτυσαν και προωθούσαν επαναστατικό πνεύμα στον λαό, καθώς διοργάνωναν μία νέα εξέγερση με σκοπό την απελευθέρωση των Ελλήνων. Αξίζει να σημειωθεί επίσης, πως και οι Τζιαράδες επέκτειναν το αγωνιστικό πνεύμα κατά τη διάρκεια της επανάστασης. Πιο συγκεκριμένα, βοήθησαν στη δραπέτευση του Νικόλαου Φαρμάκη, ενός οπλαρχηγού της ελληνικής επανάστασης. Μία άλλη προσωπικότητα με καλλιεργημένο και επαναστατικό νου ήταν ο

Παπα-Θύμιος Θεοδωράκης, ο οποίος ακολούθησε το επάγγελμα της ιεροσύνης. Ωστόσο, όταν πέθανε ο πατέρας του, τον διαδέχτηκε στο αρματολίκι και ανέπτυξε αξιόλογη δραστηριότητα. Πέτυχε να ενώσει όλους τους αρματολούς της Στερεάς Ελλάδας και ενισχύθηκε και από τα Επάνησα με τη σύμπραξη των Ρώσων.³

Το μαρτύριο του παπα-Θύμιου

² Σαββοπούλου Τένια

³ Σαγρή Τζωρτζίνα

Στο κείμενο αναφέρονται και άλλοι «ανώνυμοι» ήρωες:

- i. **Νικόλαος Στορνάρης, Μάρκος Μπότζαρης, Γιαννάκης Μπουκουβάλας, Κυριακούλης Μαυρομιχάλης** (σελ.255)

Νικόλαος Στο(υ)ρνάρης: Γνωστός για τον ηρωισμό του . Είχε φημισμένο αρματολίκι .Σκοτώθηκε στην έξοδο του Μεσολογγίου

- ii. Όταν χαλάστηκε το στρατόπεδο, το οποίο ήταν έτοιμο να κινηθεί προς τα Τρίκαλα, το Σούλι περιορίστηκε και την εξουσία την κατέλαβαν οι Οθωμανοί Τούρκοι. Παράλληλα, εξαιτίας της νίκης των Τούρκων στο Σούλι, ετοιμάστηκε τουρκικός στρατός για να κινηθεί κατά του Μεσολογγίου. Αυτά τα γεγονότα οδήγησαν τον λαό στην κλεισιά. Έλληνες, όπως οι **Ραντοβυζινοί Γωγαίοι** και οι **Τζιομερκιώτες Κουταλιδαίοι** έγιναν κλέφτες και επιτέθηκαν στην περιοχή του Ασπροποτάμου.(σελ.255)
- iii. **Ανδρέας Ίσκου, Ν. Στορνάρης, Καπ. Τόλιος Λάου, Καπ. Γούλας Δράσκου, Καπ. Νάσιος Μάνταλος, Ολύμπιοι, Χασιώτης, Καραϊσκος** (σελ.257)
- iv. Ο **Νικόλαος Νάκης Κρανιδιώτης** ήταν γιος του καπετάνιου Αντώνη Νάκη, ενός προεστού από το Κάτω Ναχαγιέ (επαρχία της Ερμιονίδας) και γραμματικός του πασά των Τρικάλων κατά το 1816. Το 1818 έγινε γραμματικός του καϊμακάμη του βεζίρη του Μοριά, ενώ το 1819 επιτέλεσε καθήκοντα γραμματικού, διερχόμενος και ταμίας για τον πασά της Θεσσαλίας. Το 1821 άφησε όλα τα αξιώματα που είχε αποκτήσει και πήγε μέχρι και τον Ασπροπόταμο, όπου και έμεινε για 2 χρόνια. Ο Νικόλαος Κασομούλης, στα απομνημονεύματά του, τον χαρακτηρίζει ως ένα φιλόξενο άνθρωπο με προκοπή και καλή διαγωγή. Ο ίδιος τον συνάντησε στον Ασπροπόταμο, όπου κι ο Νάκης τον φιλοξένησε μαζί με τον **Τζίνον**. (258)
- v. **Χριστόδουλος Χ΄΄. Πέτρου, Γούσιος Χ΄΄. Πέτρου** (σελ.257)
- vi. Οι εργατικοί Αρματολοί του Ασπροποτάμου δεν ασχολούνταν αποκλειστικά και μόνο με τα άρματα. Καταπιάνονταν και με άλλα επαγγέλματα, από τα οποία και ζούσαν, αλλά είχαν και την αμοιβή (λουφέ) από το γνωστό «Αρματολίκι», την οποία την θεωρούσαν κάτι σαν επίδομα, σαν ένα επιπρόσθετο κέρδος. Γι' αυτόν τον τρόπο, σύμφωνα με τον Κασομούλη, οι πολίτες του Ασπροποτάμου κατάφερναν να ζουν εύθυμα και με αξιοπρέπεια, παρόλο που είχαν έξι χρόνια να λάβουν την αμοιβή τους ως Αρματολοί. (σελ.261)
- vii. **κος Τζάτζιος, Γρηγόρης Λιακατάς, Αποστόλης Ντηργκίνη**
- viii. Ο πατέρας του **Νικόλαου Κασομούλη** πολεμούσε δύο συνεχόμενες ημέρες στην πολιορκία της Νάουσας από τους Οθωμανούς Τούρκους μόνος τους

μαζί με τον αδερφού του Νικόλαου, τη μητέρα και τις αδερφές του και σκότωσε 18 εχθρούς, λαμβάνοντας για αντάλλαγμα τρεις πληγές. Αργότερα, όταν συνάντησε έναν παλιό φίλο του, τον **Μεχμέτμπεη Διβολήν**, στον οποίο και παραδόθηκε. Ο Μεχμέτμπεης, παρόλο που ο πατέρας του Κασομούλη είχε κατατροπώσει τους συντρόφους του και ενώ πολλοί από τους συναγωνιστές του (Μεχμέτμπεη) ήθελαν να μοιράσουν τις κόρες και τη γυναίκα του ως σκλάβες στον στρατό του, αυτός τίμησε τη φιλία τους και περιποιήθηκε αυτόν και την οικογένεια του σαν να ήταν αδερφός του. Όμως, λόγω των χτυπημάτων που είχε δεχθεί, ο πατέρας του Κασομούλη ξεψύχησε στις επόμενες τέσσερις με πέντε ώρες έξω από την περιοχή των Βοδενών, όπου και θάφτηκε σε μία εκκλησία. Ύστερα, ο Μεχμέτμπεης μετέφερε τα αδέρφια και τη μητέρα του Κασομούλη στους θείους του στο Πισοντέρι (σελ.265)

ix. **Καπ. Τζιάτζιον, Καλλίνικος Τζιάρας, Βαρνακιώτης, Γώγος, Στέργιος (Στορνάρης), Νάσιος Μάνδαλος, Θανάσης Μπλαχάβας, Καπ. Λιόλιος, Νούτσος Κονταξής (σελ.266), Ευθύμιος Στορνάρης, Ζαρκάλης Στορνάρης, Γιαννάκης Στορνάρης, Κώστας Στορνάρης, Γεώργιος Στορνάρης, Μήτρος Στορνάρης (σελ.267), Κώστας και Χριστάκης Μπουκοβαλόπουλα (σελ.268)**

x. Κατά τον χειμώνα του 1822 (σύμφωνα με μια επιστολή του Μάρκου Μπότσαρη), άρχισε ο πόλεμος ανάμεσα στον στρατό του Καραϊσκάκη και αυτού του Άγου στην περιοχή του Σουβουλάκου. Αρχικά, οι Τούρκοι ανέβηκαν προς τον στρατό των Ελλήνων από τα χιόνια και χτύπησαν τη δεξιά και την αριστερή πλευρά της παράταξης, όμως δεν μπόρεσαν να «τσακίσουν» το κέντρο, το οποίο βρισκόταν μέσα στη σπηλιά, όπου πολεμούσε ο Καραϊσκάκης και ήταν απότομα.

Όταν ο σαλπιστής σήμανε τις απώλειες του στρατού του Καραϊσκάκη, ο ίδιος άρχισε να τους εμψυχώνει και να τους παροτρύνει να τα δώσουν όλα στη μάχη. Ακούγοντας τον αρχηγό τους, οι άνδρες σταμάτησαν και, αφού ανασυντάχθηκαν, όρμησαν όλοι μαζί ενάντια στους Οθωμανούς.

Εκείνη τη στιγμή, σαν από θέλημα του Θεού, όπως χαρακτηρίζει και ο Νικόλαος Κασομούλης στα απομνημονεύματά του, έπεσε ένα νέφος καταχνιάς, μόνο στο κέντρο της παράταξης των Ελλήνων, όπου ακόμα πολεμούσε ο αρχηγός τους. Ο Καραϊσκάκης εκμεταλλεύτηκε την περίσταση του σκότους και βγαίνοντας από τα οχυρώματά του, σκότωσε τον αρχηγό των Τούρκων. Μετά από αυτό το γεγονός οι Οθωμανοί κλονίστηκαν και οι Έλληνες κατάφεραν να τους απομακρύνουν μέχρι και το Βραχόρι. Εκεί διαδόθηκε ο τρόμος σε όλους και το στρατόπεδο γέμισε από τα πτώματα των εχθρών, ενώ οι Έλληνες γέμισαν από λάφυρα. Παρόλα αυτά, φονεύθηκε ο επιστήθιος φίλος του Καραϊσκάκη, ο **Μπακογιάννης**, στου οποίου τη θέση διορίστηκε ο **Αντώνης Ζαραλής**.

Οι πασάδες έτρεξαν σε φυγή για να σωθούν. Ο Γώγος Μπακόλα, ο οποίος είχε περάσει με το μέρος των Τούρκων είχε ανθρώπους που ήξεραν τον δρόμο του ποταμού. Έτσι βγήκε αυτός μπροστά μαζί με τους Τούρκους, έχοντας πίσω τους το ιππικό και το πεζικό. Όσοι κρατήθηκαν σώθηκαν, ενώ οι υπόλοιποι πνίγηκαν. Μάλιστα, λέγεται πως 800 άνδρες, οι οποίοι είχαν δεθεί ο ένας με τον άλλο για να μην πνιγούν, τους πήρε ο ποταμός σε μια στροφή του ρεύματος.

Στην όπισθεν τους κατάλαβαν και τους πλησίασαν, όμως οι Έλληνες δεν πρόφτασαν και τους πρόλαβε του τούρκικο ιππικό.

Παράλληλα, στους 431 άνδρες του τουρκικού πεζικού δεν είχε μείνει σχεδόν κανένα όπλο, ενώ αν τύχαινε να κρατάει κάποιος, θα είχε βραχεί τόσο πολύ που

δεν θα ήταν σε κατάσταση να πυροβολήσει. Αργότερα, στάθηκαν στην περιοχή του Καρβασαρά για να ξεκουραστούν.

Ο Καραϊσκάκης ήταν πλέον ο νικητής της μάχης. Επέστρεψε στη θέση του και όπως σημειώνει ο Κασομούλης, είχε 11 κεφάλια Τούρκων, τα οποία έγδαρε και έστειλε στον Κιουταχή.(σελ.271-273)

- χι. **Καπετάνιος Νικολός** (σελ.278), **Μάρκος Βότζιαρης** (σελ.279), **Μιχάλης Κούτικος Πελοποννήσιος, Δημήτρης Αποστολόπουλος** (σελ.280)⁴

Η Επανάσταση του 1821 αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα γεγονότα της ελληνικής ιστορίας. Τα ονόματα που πρωταγωνίστησαν είναι καταγεγραμμένα όπως και τα ηρωικά κατορθώματα έναντι των Τούρκων. Για 400 σχεδόν χρόνια το ελληνικό έθνος βρισκόταν κάτω από τον ζυγό των Τούρκων οι οποίοι προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να κάμψουν το ηθικό και τις δυνάμεις των Ελλήνων.

Πέρα όμως από τον Κολοκοτρώνη, τον Μαυρομιχάλη, την Μαντώ Μαυρογένους και τόσους άλλους, καταλυτικός ήταν και ο ρόλος των απλών καθημερινών ανθρώπων, των αφανών ηρώων. Τέτοια περίπτωση ήταν οι **αρματολοί του Ολύμπου**. Ο αρχηγός τους μετέβη στην Κασσάνδρα και από εκεί στην Πελοπόννησο. Ζητούσε από τους Φαριανούς πλοιάρχους βοήθεια αλλά το μόνο που είχαν να του δώσουν ήταν μια γολέτα 14 κανονιών. Με αυτή μεταφέρθηκαν στην Ύδρα και κατόπιν στις Σπέτσες. Εκεί έμαθαν τα νέα για την άλωση της Τριπολιτσάς και σύντομα έφτασαν και εκεί. Η φήμη τους ήταν πλέον ξακουστή. Στην συνέλευση οι ήρωες του Ολύμπου παρουσιάστηκαν ζητώντας βοήθεια. Όμως ο Παλαιών Πατρών Γερμανός λέγοντας τους την αλήθεια για την αδυναμία βοήθειας, τους παρέπεμψε στον Υψηλάντη. Η εξεύρεση βοήθειας ήταν πραγματικά δύσκολη υπόθεση καθώς είχαν ανάγκη από θαλάσσια κι όχι χερσαία βοήθεια.⁵

Στα απομνημονεύματα διαφόρων επιφανών ηρώων, αναφέρονται πολλοί σπουδαίοι αφανείς ήρωες. Μερικοί εξ αυτών ήταν, ο **Μήτρος Ντεληγιώργης**, στρατηγός στην έξοδο του Μεσολογγίου και ο **Νάση Φωτομάρας** ένας από τους σπουδαιότερους Σουλιώτες που ξεχώρισε για το θάρρος και την αυτοθυσία του. Τέλος, άξιος να σημειωθεί, στους περισσότερους άγνωστος ήρωας του 21, ήταν ο **Αθανάσιος Τσάκας**. Είχε διακριθεί για την ανδρεία του καθώς είχε σώσει τον Γ. Καραϊσκάκη από βέβαιο θάνατο. ⁶

Νάση Φωτομάρας

Στις σελίδες 301-322 από το Όγδοο κεφάλαιο των απομνημονευμάτων του **Κασομούλη** περιγράφονται η εισβολή των Αλβανών και η λεηλασία του Ασπροποτάμου, η προετοιμασία του πολέμου και η διεκδίκηση ειρήνης από τους Τούρκους, καθώς και η ιστορία της οικογένειας του **Νικόλαου Στορνάρη**. Όπως προκύπτει, λοιπόν, από την ανάγνωση των σελίδων του Κασομούλη, έπαιξαν

⁴ Τζιγκουνάκη Μάγια

⁵ Τσαλδάρη Δανάη

⁶ Τσέρος

σημαντικό ρόλο για την απελευθέρωση του έθνους όχι μόνο οι γνωστές προσωπικότητες όπως αυτή του Καραϊσκάκη αλλά και ήρωες τα ονόματα των οποίων δεν είναι ιδιαίτερα γνωστά καθώς και ολόκληρος ο ελληνικός λαός. Πιο συγκεκριμένα, εκτός από τον Καραϊσκάκη που είχε αναλάβει την οργάνωση του αγώνα και έδινε εντολές, αναφέρονται ο Στορνάρης και ο **Γρηγόρης Λιακατάς** (σελ302) που με δική τους πρωτοβουλία προσπάθησαν να φυλάξουν κάποια μονοπάτια για να σώσουν τις οικογένειές τους χωρίς κάποιο αποτέλεσμα, βέβαια ,διότι τελικά οι Αρβανίτες πέρασαν από άλλο δρόμο. Επίσης, ο Γρηγόρης Λιακατάς με σώμα των Σουλιωτών και χωρίς κρατική υποστήριξη έκοψε την επικοινωνία μεταξύ Θεσσαλίας και Ιωαννίνων για να δυσκολεύσει την μετάβαση των Τούρκων(σελ309). Από την άλλη πλευρά ο **Θ.Μάνταλος** (σελ303) καταδίωξε τους Τούρκους με την ομάδα του ακολουθώντας τους. Επιπλέον, ο **Ευθύμιος Στορνάρης** έκανε αγώνα εναντίον των Κλεφτών. Γενικότερα, όλοι οι Καπιταναίοι, όπως για παράδειγμα οι Στορναραίοι, ανταποκρίνονταν κάθε φορά με προθυμία στις εκκλήσεις τους Καραϊσκάκη για βοήθεια με τις δυνάμεις τους. Γι' αυτό οι Τούρκοι ζητούσαν να συνάψουν ειρήνη την συγκεκριμένη στιγμή γιατί οι Έλληνες ανταποκρίνονταν στο κάλεσμα των αρχηγών τους (σελ303-304). Μολονότι, υπήρχε διχόνοια ανάμεσα στους Προεστούς και στους Καπιταναίους προσπαθούσαν οι Έλληνες μεμονωμένα ή ομαδικά να αποκρούουν τους Τούρκους. Συμπερασματικά, τα απομνημονεύματα συμπληρώνουν τις ιστορικές μας γνώσεις για τα γεγονότα χωρίς όμως να μπορούν να αποτελούν την μοναδική ιστορική πηγή, διότι στηρίζονται σε προσωπικά βιώματα⁷

Είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός ότι κατά την Επανάσταση του 1821 και σε όλες τις φάσεις και τα στάδια αυτής, μετείχαν και αγωνιστές των οποίων το όνομα παραμένει άγνωστο μέχρι και σήμερα, παρ'όλο που η δράση τους είναι παραπάνω από αξιόλογη. Βάσει του λογοτεχνικού έργου που παρατέθηκε, μπορούμε να καταλήξουμε στο ίδιο πόρισμα. Ο λαός, οι αφανείς ήρωες και τα κατορθώματά τους, δεν ήταν μεγαλεπήβολα, μα ήταν ζωτικής σημασίας και δίχως αυτά, όλες οι ξακουστές πράξεις που οδήγησαν τελικά στην απελευθέρωση του Ελληνισμού από τον οθωμανικό ζυγό θα είχαν αποτύχει οικτρά.

Τιμητική θέση στο διήγημα του Ν. Κασομούλη, κατέχουν οι **Ν. Στουρνάρας, Νότης Μπότζιαρης, Μήτζιος Κοντογιάννης, Γ. Γκότζιας, ο Π. Καρύδης Έξαρχος**, εκ των οποίων οι περισσότεροι διετέλεσαν και ως πολεμικοί σύμβουλοι, αλλά μεμονωμένα συνέβαλαν στις επαναστατικές απόπειρες του έθνους.

---

⁷ Τσιβάκη

Συμπληρωματικά, ο **Κότζικας** και ο **Γρηγόρης Λιακατάς** βοήθησαν και αυτοί με τη σειρά τους, διενεργώντας κυρίως συνδυαστικά.

Στο απόσπασμα αυτό, μπορούμε επίσης να διακρίνουμε την ισχύ της δράσης του λαού και τη δύναμη της μαζικής κινητοποίησης, μέσω του στοιχείου της φιλοξενίας και της αλληλοβοήθειας, φαινόμενα που αποδεικνύουν πως κανένα έργο δεν ήταν πραγματικά ασήμαντο ή «μικρό». Η λαϊκή συμβολή, αποτέλεσε ενισχυτή των ηχηρών επιτευγμάτων όσων τα ονόματα έχουν μείνει στην

ιστορία.

Συμπερασματικά, είναι δεδομένο –και αποδεικνύεται επανειλημμένα, πως δεν έχουμε δώσει την αρμόζουσα προσοχή στον ηρωισμό των λιγότερο επιφανών και έχουμε αφήσει να βυθιστούν στην άγνοια και το βαθιά ανιστόρητο πνεύμα του σύγχρονου ανθρώπου. Παρ'όλα αυτά, το έργο τους παραμένει υψίστης σημασίας και σπουδαιότητας.⁸

Η ιστορία που διάβασα αναφέρεται σε ένα περιστατικό το οποίο συνέβη στο τέλος του 1824 όπου η Ελλάδα ακόμα βρισκόταν στα πλαίσια της επανάστασης. Αυτό το γεγονός το περιγράφει ο **Νικόλαος Κασομούλης**. Στο γεγονός αυτό που οι μόνοι που επηρεάστηκαν ήταν οι απλοί πολίτες λύσει κατόρθωσαν να φέρουν κάποιοι απλοί πολίτες που το όνομα τους δεν κόσμησαν κανένα βιβλίο της επανάστασης αν και το έργο τους υπερβαίνει κατά πολύ τα έργα σπουδαίων επαναστατών.

Ο **Γρηγόρης Λιακατάς** ξεκίνησε αυτή την εσωτερική επανάσταση όταν κατάλαβε πως κλέβονται λεφτά. Ο Γρηγόρης Λιακατάς μάλιστα προσπάθησε να εμποδίσει την τουρκική εισβολή του Αιτωλικού και έπεσε νεκρός στις 28 Φεβρουαρίου 1826. Στον

αγώνα για την αποκάλυψη της αλήθειας έπαιξαν μεγάλο ρόλο και άλλοι αφανείς ήρωες όπως είναι ο Τζιόγκας και ο Στορνάρης οι οποίοι μέχρι το τέλος βοηθούσαν το έργο που είχαν βάλει. Επιπρόσθετα ο Κος μέγα Πάνος από τους πλέον κατά του διευθυντή ήρθε και έδωσε και εκείνος σημαντική βοήθεια για την αποκάλυψη της αλήθειας. Επίσης κάποιοι αφανείς ήρωες αναφέρονται με το μικρό τους όνομα και παραλείπεται το επώνυμο. Αυτό μάλιστα δείχνει ότι δεν έχει νόημα το όνομα και το επώνυμο του ανθρώπου αλλά το τι κάνει για το καλό του τόπου του. Όλοι αυτοί και άλλοι πολλοί αφανείς ήρωες έπαιξαν καθοριστικό ρόλο όχι μόνο σε αυτό το εσωτερικό γεγονός που έγινε αλλά και στο τελικό αποτέλεσμα της ελληνικής

⁸ Φασούλακα

επανάστασης του 1821. Μέσα από ασταμάτητους αγώνες που έκαναν χωρίς κανένα συμφέρον κατόρθωσαν να επαναφέρουν την τάξη. Το θέμα με τα καταχρασμένα λεφτά από τα αμέτρητα κονδύλια και τους φόρους πήραν το δρόμο της δικαιοσύνης με έναν διαφορετικό από το συνηθισμένο τρόπο. Συνοψίζοντας οι ανώνυμοι ήρωες δεν θα είχαν βρει τόπο για να βρουν τόση αναγνώριση από τον σημερινό κόσμο που του γιορτάζει σε κάθε εθνική γιορτή. Χωρίς φυσικά να υποτιμάται και να υπονομεύεται ο αγώνας τους που έδωσαν για το καλό της Ελλάδας μας. Αλλά οι αφανείς ήρωες έγραψαν και αυτοί με ανεξίτηλο μελάνι στο χρονολόγιο της ελληνικής επανάστασης τους δικούς τους αγώνες ⁹.

B. Αρχείο Φωτάκου (B1 και δύο του B4)

Ο Φωτάκος με ευγλωττία και ειλικρίνεια περιγράφει διάφορα χαρακτηριστικά επεισόδια από την πολιορκία της Τρίπολης.

Ξεχωρίζουν κάποια πρόσωπα όπως ο Αλβανός Ελμάς μπέης. Οι Αλβανοί ήταν μισθοφόροι των Τούρκων, γενναίοι πολεμιστές αλλά και παραδόπιστοι. Βλέποντας το μάταιο της αντίστασης και έχοντας σχέσεις με βετεράνους κλεφταρματολούς όπως τον Κολοκοτρώνη, προσπαθεί να σώσει τους άντρες του. Έρχεται σε έντιμη συμφωνία με τους Έλληνες και καταφέρνει να σώσει τους άντρες του. Οι Τούρκοι, παρόλο που τον υποπτεύονταν, δεν κατάφεραν να τον σταματήσουν. Χαρακτηριστική είναι και η άλωση της Τρίπολης. Οι απλοί στρατιώτες είναι αυτοί που τελικά κατάφεραν να ανεβούν στα τείχη, αφού είχαν συνάψει σχέσεις και είχαν δοσοληψίες με Οθωμανούς στρατιώτες. Οι αρχηγοί των Ελλήνων μάλλον καθυστερημένα αντελήφθησαν τι συνέβαινε και έκαναν επίθεση. Η μοίρα των Τούρκων αμάχων ήταν τραγική. Ο σκληροτράχηλος Φωτάκος προσπάθησε να δικαιολογήσει τα γεγονότα, φαίνεται όμως και αυτός σοκαρισμένος από τη σφαγή. Με ειλικρίνεια αναφέρει πως πολλοί Τούρκοι με γενναιότητα προσπάθησαν να αντισταθούν, όπως ο μισητός Τσεκούρας. Αυτός σκότωσε πρώτα την οικογένειά του και έπεσε μαχόμενος. Τίποτα όμως δεν μπόρεσε να τους γλυτώσει από την οργή των επαναστατημένων ραγιάδων¹⁰

Στην 1^η Μαρτίου ο Κολοκοτρώνης στρατοπέδευσε στο χωριό Σαραβάλι με 6.500 Πελοποννήσιους και κάποιους Ζακυνθινούς. Οι στρατιώτες περνώντας από την επαρχία της Γαστούνης μάζεψαν όλα τα τύμπανα και τα όργανα για το χορό και το βράδυ άρχισαν να τα χτυπούν σε ψηλά σημεία, προκαλώντας μεγάλη αναστάτωση στους Τούρκους που τους παρακολουθούσαν.

Στις 2 Μαρτίου στην πολιορκία των Πατρών οι Έλληνες πολέμησαν και σκότωσαν πενήντα Τούρκους. Στη μάχη αυτή ο γενναίος Κολοκοτρώνης πολέμησε γενναία. Κάποια στιγμή ένας μεγαλόσωμος Τούρκος τον πήρε αγκαλιά και τον χρησιμοποίησε σαν ασπίδα για να προστατευτεί από τα χτυπήματα των Ελλήνων. Στο τέλος ο γενναίος τον λυπήθηκε και τον έσωσε από τα χέρια των συμπολεμιστών του.

Στις 9 Μαρτίου οι Τούρκοι πήραν την πολεμική θέση στο Σκατοβούνι, αιφνιδίασαν 100 Έλληνες και τους σκότωσαν και νίκησαν και τους υπόλοιπους Έλληνες που πήγαν να πάρουν τη θέση αυτή.

---

⁹ Φουρνιστάκης

¹⁰ Χρυσομαλλίδης

Ο Κολοκοτρώνης έστειλε τον σημαιοφόρο του Πλαπούτα τον Σουμάνη να βάλει το μπαϊράκι (σημαία) του εκεί που ήταν το Γιουρούς μπαϊράκι το τουρκικό. Ο Σουμάνης ήταν Αλβανός Τούρκος ο οποίος μετά την άλωση της Τριπολιτσάς είχε μείνει με τον Πλαπούτα.

Όταν ο Σουμανης έφτασε στο Γιουρούς μπαϊράκι είπε του τούρκου σημαιοφόρου να φύγει. Ο Τούρκος είπε στο Σουμάνη ότι είναι άπιστος και ότι έγινε ραγιάς (Έλληνας δηλαδή). Ο Σουμάνης βρήκε την ευκαιρία, χτύπησε με το κοντάρι της σημαίας τον Τούρκο και πήρε την θέση του.

Αργότερα ο γενναίος Κολοκοτρώνης μαζί με το Νικόλαο Μπούκουρα , το Γεώργιο Σέκερη τον Προκόπη Παππά Δημητρακόπουλου και άλλους 150 Έλληνες πολεμούσαν γενναία τους Τούρκους, σε ένα πατητήρι(«ληνό») του Σαΐταγα, οι οποίοι πολλές φορές επιτέθηκαν χωρίς να καταφέρουν να πάρουν το ληνό .Μετά την παρότρυνση του αρχηγού ο οποίος από μακριά τους φώναξε ότι οι Τούρκοι έφυγαν οι Έλληνες βγήκαν από το ληνό και κυνήγησαν τους Τούρκους. Στην ίδια μάχη ο Πλαπούτας με τους στρατιώτες του ανάγκασε τον Τουφεζίμπαση να κλειστεί με 10 Τούρκους σε άλλον ληνό παραπέρα. Το ληνό αυτό είχαν κάψει παλιότερα οι Τούρκοι. Ο Πλαπούτας έσπρωξε τον τοίχο και αυτός έπεσε αμέσως επειδή οι ξυλοδεσιές του ήταν καμένες . Ο Πλαπούτας κινδυνεύοντας να πλακωθεί από τους τοίχους μπήκε καβάλα στον ληνό να σώσει τον Τουφεζίμπαση με σκοπό να τον εξαγοράσει από την οικογένεια του για 200.000 γρόσια¹¹

Στο απόσπασμα από τα απομνημονεύματα του Φωτάκου(σ.166-184) διαφαίνεται ο κρίσιμος ρόλος που διαδραμάτισαν ορισμένα πρόσωπα κατά τη διάρκεια της επανάστασης. Επιπλέον, μπορούμε εύκολα να διακρίνουμε την αφοσίωση και την γενναιότητα που απαιτείται από την πλευρά όχι μόνο των αγωνιστών αλλά και φαινομενικά ασήμαντων συντελεστών για την επίτευξη μιας νίκης και τη προστασία των στρατευμάτων. Η αφήγηση των γεγονότων από τον Φωτάκο αρχίζει από την άφιξη του Κολοκοτρώνη στο αρχηγείο του στο Σαραβάλι και την επακόλουθη άφιξη του **Η. Χρυσοσπάθη**, ενός απεσταλμένου ο οποίος τον πληροφόρησε πως δεν αργούσε η εισβολή των Τούρκων στη Πελοπόννησο. Έτσι, ο Κολοκοτρώνης αποφάσισε πως θα ήταν ιδανικότερη η διάλυση της πολιορκίας και η μεταβίβαση του στρατεύματος στη Τριπολιτσά και αργότερα στο Άργος. Συγχρόνως, συγκάλεσε στρατιωτικό συμβούλιο για να αντιληφθεί πόσοι από τους καπεταναίους θα του συμπαραστέκονταν και τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν για την προστασία των κατοίκων της γύρω περιοχής.

Σύντομα μετά την ολοκλήρωση του συμβουλίου άρχισαν να υποχωρούν ολοένα και περισσότεροι καπεταναίοι από το στρατόπεδο με σκοπό να προστατεύσουν τις οικογένειες τους και τον εαυτό τους, έως ότου λιγότερο από το ένα τέταρτο του στρατεύματος παρέμεινε. Παρόλα αυτά, ο αρχηγός παρέμενε ακλόνητος, ενώ φρόντισε για την διαφύλαξη των γυναικών και των παιδιών στα γύρω χωριά καθώς και την ασφάλεια των πεζών στρατιωτών, οι οποίοι πάσχιζαν να δοθούν από τη μοιραία επίθεση των στρατιωτών. Την ίδια στιγμή, έδωσε τη δυνατότητα επιλογής σε όσους στρατιώτες ήταν πρόθυμοι να τον ακολουθήσουν ,παρέχοντας ένα χρονικό περιθώριο των 8 ημερών για να προετοιμαστούν. Ωστόσο, οι προσπάθειες του απέβησαν άκαρπες καθώς οι Τούρκοι αντιλήφθηκαν τις προθέσεις των Ελλήνων και έκαψαν τις καλύβες και τα αρχηγεία τους.

Εν συνεχεία, παρά την έφοδο δώδεκα χιλιάδων Τούρκων στο φρούριο των Πατρών, ο αρχηγός μαζί με τους υπασπιστές και τους αναβάτες παρέμειναν στο Μονοδένδρι, οδηγώντας τελικά τους Τούρκους σε οπισθοχώρηση. Εν τω μεταξύ, οι γραμματείς του αρχηγού δούλευαν πυρετωδώς για να προετοιμάσουν τις προκηρύξεις του και τα γράμματα. Με αυτό το τρόπο, θα ενημέρωνε τους φίλους

---

¹¹ Αλεξίου Β1

του για τη διάλυση της πολιορκίας, ενώ θα ζητούσε να παραβρεθούν όλοι στο Άργος σε μία έκκληση για βοήθεια. Έτσι, αφού ενημέρωσε ταχυδρομικά και τους υπόλοιπους, ο αρχηγός έστειλε απεσταλμένους για να βρουν τον Σισίνη και να ανακαλύψουν εάν πραγματικά σκόπευε να εμποδίσει το έμβασμα στη Γαστούνη. Οι απεσταλμένοι τελικά διαψεύσαν την είδηση και οδήγησαν τον Σισίνη στον αρχηγό. Στην συνάντησή τους, ο Σισίνης έδωσε όρκο τιμής στον αρχηγό πως θα τον υπηρετήσει στο έπακρο των δυνατοτήτων του αφού πληροφορήθηκε για τη διάσπαση της πολιορκίας και τον κίνδυνο που διέτρεχε η πατρίδα του. Στη συνέχεια, αφού ενέκρινε το σχέδιο του Κολοκοτρώνη, ανεχώρησε από το Πύργο με ένα στράτευμα των έξι χιλιάδες πεντακοσίων στρατιωτών, το οποίο όμως κατέληξε στους 500 στρατιώτες. Η σταδιακή αυτή μείωση οφειλόταν κυρίως στο γεγονός ότι οι περισσότεροι στρατιώτες ήταν να ελεύθεροι να γυρίσουν στις οικογένειές τους. Συγχρόνως, στη συνέλευση που πραγματοποιήθηκε μετά την άφιξη του Κολοκοτρώνη στην Ελευσίνα, ο ίδιος αναγνώρισε την αξιόπαινη συμβολή διαφόρων προσώπων στον αγώνα, όπως του **A. Κοκοράκη** και άλλων πολλών.

Επιπρόσθετα, στην επακόλουθη άφιξη του Δράμαλη στη Πελοπόννησο, ο αρχηγός έστειλε τον **Π. Παναγού**, τον **Κ. Πετρόπουλο** και τον **Ζ. Μαγουλιανίτα** στη Ρούμελη, προκειμένου να ελέγξουν την εγκυρότητα της είδησης. Σύντομα, όμως, μετά την αναχώρηση των απεσταλμένων, σύμφωνα με μια φήμη που διαδόθηκε οι Τούρκοι είχαν ανεβεί στα Μεγάλα Δερβένια της Κορίνθου. Ωστόσο, ο αρχηγός παρέμενε δύσπιστος καθώς περίμενε ακόμα για την επιστροφή των απεσταλμένων του. Παρ' όλα αυτά, στις 8 Ιουλίου, οι ίδιοι επέστρεψαν επιβεβαιώνοντας την ανησυχητική είδηση. Τότε, ο αρχηγός αφού παρατήρησε τη λύπη τους για την είδηση προσπάθησε να τους παρηγορήσει, εκφράζοντας τη βεβαιότητα του πως η στιγμή που οι Έλληνες θα γνωρίσουν και πάλι την αγαλλίαση και τη δόξα της νίκης, ενώ οι ίδιοι θα είναι αυτοί που θα μεταβιβάσουν αυτή τη χαρμόσυνη είδηση. Με αυτό το τρόπο, όχι μόνο τους ενθάρρυνε να συνεχίσουν τον αγώνα αλλά και αναζωπύρωσε τη φλόγα του πατριωτισμού τους.

Στο μεσοδιάστημα, το στράτευμα του Δράμαλη, το οποίο απαρτιζόταν από τριάντα δύο χιλιάδες στρατιώτες και πολλά περισσότερα πολεμοφόδια, σε σύγκριση με τον Ελληνικό στρατό, έφτασε στη Πελοπόννησο όπου σκότωσε τους πεντακοσίους στρατιώτες που είχαν παραμείνει για να προσέχουν το πέρασμα. Επιπλέον, αφού τα γράμματα του Κολοκοτρώνη παραδόθηκαν σε όλη τη Πελοπόννησο και προκάλεσαν τη συρροή όλων στο σπίτι του στη Τριπολιτσά οι οποίοι ανέμεναν τη σωτηρία τους. Σε αυτή τη συγκέντρωση, ο Κολοκοτρώνης εξέφρασε την άμεση ανάγκη για διάδοση των προκηρύξεων. Κατεύνασε, επίσης, κάθε υποψία και αναμενόμενη ανησυχία εξηγώντας πως ο θεός βρίσκεται στο πλευρό των Ελλήνων και θα τους οδηγήσει στην πολυπόθητη νίκη εναντίον του Δράμαλη. Ταυτόχρονα, έδωσε διαταγές στους οπλαρχηγούς και τους καπεταναίους να επιτεθούν στον εχθρό από τη Κόρινθο, ενώ ο ίδιος και οι σωματοφύλακες του θα πήγαιναν από το Παρδένι. Στους σωματοφύλακες του Κολοκοτρώνη συμπεριλαμβάνονταν ο σημαιοφόρος του σώματος **N. Καραχάλιος** καθώς και άλλοι στρατιώτες ο οποίοι ήταν αναγνωρισμένοι για την ανδρεία και τη δεινότητά τους. Το σώμα αυτό, συγκίνησε τους κατοίκους της Καρύταινας που συμπαραστάθηκαν στον Κολοκοτρώνη, ενώ ο ίδιος εκκένωσε τη πόλη.

Τέλος, στις 8 Ιουλίου ο Δ. Πλακούντας, επικεφαλής ενός σώματος δυο χιλίων στρατιωτών πήγε στο φρούριο της Κορίνθου προκειμένου να κατασκοπεύσει από διάφορα σημεία για να παρέχει άμεση βοήθεια σε περίπτωση ανάγκης. Δυστυχώς, όμως, οι προσπάθειές του, εν τέλει, απέτυχαν καθώς ο Αχιλλέας κατέλαβε το φρούριο αναγκάζοντας τους να υποχωρήσουν.

Συνοψίζοντας, το πλήθος των γεγονότων που διαδραματίζονται στην αφήγηση του Φωτάκου και οι αγωνιστές που συμμετέχουν σε αυτά λειτουργούν ως μια υπενθύμιση πως κάθε αγώνας απαρτίζεται από αμέτρητους, συγκριτικά

μικρότερους συντελεστές οι οποίοι εξασφαλίζουν την επιτυχία του. Ειδικότερα, στη προκειμένη περίπτωση χωρίς την συμβολή χαμηλόβαθμων αξιωματούχων, της Γερουσίας ακόμα και των ντόπιων, το σχέδιο του Κολοκοτρώνη δεν μπορούσε να διεξαχθεί αποτελεσματικά. Επιπλέον, η τόλμη και η ανιδιοτέλεια που επέδειξαν στρατιώτες όπως ο Σισίνης και οι σωματοφύλακες του Κολοκοτρώνη χωρίς να ενδώσουν στον αναπόφευκτό φόβο τους αναδεικνύει την δεινότητα και την αφοσίωση τους όχι απλά ως στρατιώτες αλλά και ως πατριώτες. Κατά συνέπεια είναι υποχρέωση και καθήκον μας να ανακαλύψουμε από την αρχή τα ονόματα αυτών των αφανών πολεμιστών του 1821 και να αναγνωρίσουμε την αναντικατάστατη γενναιότητα τους, καθώς το προνόμιο μας να είμαστε πολίτες μιας ελεύθερης χώρας οφείλεται στις αξιέπαινες πράξεις τους.¹²

Στη συνέχεια αναφέρεται ότι αφού ετοιμάστηκαν για την εκστρατεία, ο αρχηγός, ο Κολοκοτρώνης, στις 9 Ιουλίου αναχώρησε για τον Αχλαδόκαμπο και είπε στον **Ρήγα Παλαμήδη** για το τι έγινε στη Δερβένια και πως έφυγαν. Του είπε πως δεν μπορούσαν να πολεμήσουν και πως ήταν λίγοι μπροστά στους τούρκους. Ο αρχηγός του είπε πως ότι έγινε, έγινε. Επίσης του είπε να πάει στην Τριπολιτσά, να βοηθήσει τη Γερουσία να μην φοβηθούν και φύγουν και μετά αφού εξασφαλίσει την οικογένεια του, να ετοιμαστεί να έρθει στον πόλεμο, αλλά να μην πει πουθενά το πλήθος των τούρκων για να μην φοβηθούν, αλλά να τους εμψυχώσει. Αφού κατέβηκαν προς τον κάμπο, βρήκαν έναν Ζατουνίτη με δύο σακιά παπούτσια. Του τα πήραν για τους σωματοφύλακες, αλλά ο Κολοκοτρώνης τον έστειλε να πληρωθεί στο Ελληνικό Ταμείο τα διπλάσια χρήματα από αυτά που τα πουλούσε. Στον κάμπο βρήκαν πολλούς Μανιάτες φορτωμένους με λάφυρα από τους Καβαλιώτες, τους Σμυρναίους και άλλους οι οποίοι βρίσκονταν στο Άργος. Αυτοί έλεγαν πως είχαν άρρωστο και τον πάνε πίσω στη πατρίδα του και πως θα γυρίσουν πίσω. Τους είδε ο Κολοκοτρώνης και τους ρώτησε που πάνε και πως θα τους σκοτώσουν οι τούρκοι. Εκείνοι όμως δεν άκουσαν και ήθελαν να ξεφορτωθούν τα πράγματα και τους αρρώστους τους και πως θα επέστρεφαν. Ο αρχηγός νεύρισε και πήγε προς το Ταβούλι. Βρήκε εκεί τον Υψηλάντη, τον **Κρεβατά**, τον Πετρόμπεη, τον Φλέσσα, τον Πάνο Κολοκοτρώνη, τον Ευμορφόπουλο και τον **Κωνσταντίνο Αλέξανδρο** φοβισμένους και μαραμένους. Ήρθε μετά ο Μεταξάς με συνοδεία για να μιλήσει με τον αρχηγό. Όλοι φοβούνταν να μιλήσουν στον Μεταξά, εκτός από τον Μαυρομιχάλη και τον Υψηλάντη, οι οποίοι πήραν το μέρος του Κολοκοτρώνη. Ο Μεταξάς τον ρωτά τι στοχάζεται και πως με αυτό που κάνει καταλήγει να ατιμάζει τον ίδιο τον εαυτό του. Τον ρωτά τι του φταίει ο λαός, και πως η νίκη του φέρνει τιμή ενώ οι άλλοι κρύβονται. Ο Κολοκοτρώνης πρώτη φορά άκουσε τον Μεταξά με προσοχή και συγκινήθηκε τόσο κατάκαρδα που κατέβηκε και πήγε πίσω στου Αγά Πασιά το Χάνι. Όταν έφτασε εκεί έλαβε ένα γράμμα. Ο Κολοκοτρώνης μετά από ένα αστείο γεγονός ορκίστηκε με τον Κρεβατά αιωνία φιλία. Ο Κρεβατάς μάλιστα πήγε να του δώσει χρήματα για τον πόλεμο. Ο Κολοκοτρώνης όμως ζήτησε στρατό και εφόδια και έτσι έγινε. Ο Κρεβατάς έγραψε και ήρθαν όλα όσα ζήτησε. Την επομένη ημέρα στις 10 Ιουλίου έγινε πολεμικό συμβούλιο από αυτούς που ήρθαν από τους Μύλους και βρήκαν εκεί τον Υψηλάντη, τον Κρεβατά, τον Πετρόμπεη, τον Φλέσσα, τον Πάνο Κολοκοτρώνη, τον Ευμορφόπουλο και τον Μεταξά με τη συνοδεία του για το σχέδιο του πολέμου. Στο συμβούλιο αυτό συμφωνήσαν με το σχέδιο του αρχηγού, να στήσουν στρατόπεδο τους Μύλους και να προμηθεύουν τα αναγκαία του πολέμου. Τότε φώναξε τον καπετάν Κουμουσιώτην και του είπε να πάρει 100

---

¹² Αμπατζή

στρατιώτες και να πάει να πάρει το Παλιόκαστρο του Άργους και την επομένη ημέρα να στείλει και άλλους. Το σχέδιο του ήταν να φέρει τους τούρκους στο Παλιόκαστρο και να τους αποσπάσει τη προσοχή μέχρι να ανασυνταχθούν οι Έλληνες. Ταυτόχρονα διέταξε την καταστροφή των σιτηρών του Άργους για να μην έχουν τροφή οι τούρκοι. Ο Πλαπούτας στις 10 πολέμησε με τα στρατεύματα του Δράμαλη. Στις 11 πολέμησαν στο Κουτσοπόδι με τα στρατεύματα του Δράμαλη ο Γ. και ο Α. Μαυρομιχάλης, οι Τσάκωνοι, ο Υψηλάντης, ο Τσοχάρης ο Ευμορφόπουλος, ο Κολοκοτρώνης και πολλοί οι οποίοι ήταν μέσα στο φρούριο. Το βραδύ γύρισαν όλοι και κλειστήκαν στο φρούριο του Άργους και αφού πηρέ ο Δράμαλης τη πολύ πήγε να πολιορκήσει το Παλιόκαστρο γιατί ήθελε να πάρει και αυτό και της Κορίνθου γιατί δεν ήθελε να γινόταν αδύναμος από ελληνικά φρούρια. Στις 12 ο αρχηγός πήγε στο χωριό Αχλαδόκαμπος και ζήτησε στρατό και τροφή. Με χαρά οι γυναίκες του χωριού τους έδωσαν και τα δυο και του είπαν ότι άμα δεν πολεμήσουν γενναία δεν τους θέλουν. Όλοι οι καπετάνιοι γέλασαν τις ευχαρίστησαν και τις έστειλε στα σπίτια τους και κράτησε τους άνδρες. Από εκεί την επομένη ημέρα πήγε προς τις Καρυές και βρήκε εκεί τον Κοτσονόπουλον και τους έδειξε που είναι η Τριπολιτσά. Εκεί στις 13 κατέβηκε στα στενά που ήταν ένα μικρό σώμα τούρκων από τους οποίους λίγοι έτρεξαν και ξέφυγαν, οι άλλοι εκλείσθησαν από τον Κολοκοτρώνη και τον Φλέσσα πρώτα σε λίγα σπίτια και μετά όλοι σε ένα. Τους ζήτησε ο αρχηγός τα άρματα και να παραδοθούν αλλά εκείνοι τους έβρισαν. Μετά τους έκαψαν, δεν γνωρίζουμε αν ήταν 10 ή 15. Ο αρχηγός πήγε στη Λιοντή όπου οι στρατιώτες έμειναν αρκετή ώρα. Εκεί πήγε στον μεγάλο Αγιώργη όπου είχε στείλει ο Πλαπούτας το σώμα του Κολοκοτρώνη με τους καπετάνιους του. Επειδή κάθε τμήμα είχε πολλά χωριά το καθένα είχε δικό του αρχηγό. Ο Κολοκοτρώνης μεταχειριζόταν όλες τις υποθέσεις όπου το αρχηγείο είχε ανάγκη. Το ιδιαίτερο σώμα του Κολοκοτρώνη είχε καπετάνιους, γιατρούς, φροντιστές, σημαιοφόρο, ιερείς, τους τυμπανιστές, τους υπασπιστές, τους γραμματείς και τους καπετάνιους που ακολουθούσαν τον αρχηγό στο πόλεμο. Αυτοί τώρα υπηρετήσαν στο σώμα του τμήματος του Κολοκοτρώνη που είτε πολέμησαν από την αρχή είτε κατά τη διάρκεια του πολέμου.¹³

Κατά τη διάρκεια του 1821, είναι γνωστό πως σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν, όχι μόνο οι γνωστοί σε όλους ήρωες, αλλά και οι αφανείς. Μάλιστα, μέσω των απομνημονευμάτων του Φωτάκου, μας δίνεται η ευκαιρία να μάθουμε για τον ηρωικό ρόλο που έπαιξε ο λαός καθώς και άλλοι κατά τη διάρκεια της επανάστασης. Πιο συγκεκριμένα, ο ίδιος αναφέρει τους κατοίκους του Ναυπλίου οι οποίοι με δικά τους χρήματα αγόραζαν τρόφιμα και τα πήγαιναν στους Έλληνες που πολιορκούσαν την Κόρινθο, καθώς και όλα τα πράγματα από τον στρατό του Δράμαλη και μάλιστα σε ακριβή τιμή. Έπειτα, οι Έλληνες στρατιώτες της Επανάστασης που πολέμησαν τους Τούρκους δεν ήταν τακτικός στρατός που πληρωνόταν από το Ελληνικό κράτος. Πήγαιναν να αγωνιστούν με δικά τους άρματα, δικά τους ρούχα και δίκη τους τροφή, ενώ επίσης πλήρωναν και τους φόρους από τα κτήματα τους. Η μόνη ανταμοιβή τους ήταν τα λάφυρα τα οποία μοιράζονταν. Σημαντικό ρόλο επίσης διαδραμάτισαν οι Κεφαλλονίτες και οι Ζακυνθινοί που αν και δέχτηκαν απειλές από την Αγγλική εξουσία, ότι θα δήμευαν τα κτήματα τους και ότι θα τους σκότωναν, έτρεξαν να βοηθήσουν τους Πελοποννήσιους (Γαστουναίους και Πυργιώτες) να πολεμήσουν τους Τούρκους που λεηλατούσαν τους κάμπους της Γαστούνης και του Πύργου και εμπόδιζαν τους Έλληνες να ενωθούν. Ακόμη, Καλαβρυτινοί, Αρκαδινοί, Φαναρίτες, Καρυτινοί και λοιποί έκαναν δυο μικρούς πολέμους και εμπόδισαν τους Λαλαίους

---

¹³ Απέργης

Τούρκους να βγαίνουν μακριά και να λεηλατούν. Τέλος, ο Γιωργάκης Πλαπούτας μαζί με τον στρατιώτη Π. Πισιμίση θέλησαν να πιάσουν τα Μπασσιρέκα. Ο Πισιμίσης σκοτώθηκε και ο Πλαπούτας, για να μην πιαστεί αιχμάλωτος από τους Τούρκους, γύρισε πίσω. Όμως, πριν φτάσει στο στρατόπεδο των Ελλήνων έπεσε νεκρός από τη φιλοτιμία του και το θυμό του.¹⁴

Παρόλο που πολλοί πιστεύουν πως ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ήταν αυτός που μετέφερε την οικογένεια του Σεχνετζίπη, ενός Οθωμανού Τούρκου, στην Αίγυπτο, στην πραγματικότητα αυτός που ήταν υπεύθυνος γι' αυτήν την πράξη ήταν ένας από τους συγγενείς του, ο Πάνος Κολοκοτρώνης, εκάστοτε φρούραρχος του Ναυπλίου. Ο **Πάνος Κολοκοτρώνης**, όπως του ζητήθηκε από τον πρόεδρο, Πετρόμπεη, παρέδωσε τα τρία αδέρφια του Σεχνετζίπη μαζί με άλλες τέσσερις γυναίκες της οικογένειας, συμπεριλαμβανομένης της μητέρας του, στο πλοίο του καπετάνιου Γ. Πισκαρδιότου, από τον οποίο θα λάμβανε αργότερα ένα αποδεικτικό έγγραφο που θα εγγυόταν ότι θα τους μετέφερε με ασφάλεια στην Αίγυπτο. (παραπομπή σελ.253-254)

Με αφορμή τη μάχη του Ναυπλίου, ο Φωτάκος αναφέρει πως στα περισσότερα Απομνημονεύματα και Ιστορικά βιβλία για την Ελλάδα, τα οποία είχαν γραφτεί στην εποχή του, κατακρίνουν τους **καπετάνιους** και τους **στρατιώτες** της Επανάστασης για κατάχρηση των λαφύρων από τις διάφορες νικηφόρες μάχες και ισχυρίζονται ότι δεν ωφέλησαν το Εθνικό Ταμείο. Στην πραγματικότητα, όμως, οι στρατιώτες της εποχής, παρότι η πλειοψηφία τους ήταν ενδεείς, πολεμούσαν χρησιμοποιώντας τα δικά τους όπλα και άρματα και τρέφονταν με δικό τους ψωμί, ενώ παράλληλα πλήρωναν και φόρο στους πολιτικούς για τα κτήματα και τα χωράφια τους. Συνεπώς, τα λάφυρα που αποκτούσαν από τις μάχες οι στρατιώτες και οι πλοίαρχοι αποτελούσαν των μισθών τους. Μάλιστα, ο συγγραφέας και αγωνιστής χαρακτηρίζει το Εθνικό Ταμείο «ανύπαρκτο», προφανώς επειδή δεν υπήρχε οργανωμένη κυβέρνηση την εποχή της Επανάστασης για να υπάρξει και οργανωμένο ταμείο. (παραπομπή σελ.256)

Τα περισσότερα στρατεύματα που ήταν τοποθετημένα στα Δερβενάκια, στον Άγιο Σώστη και σε άλλες κοντινές περιοχές και πολιορκούσαν την Κόρινθο μετακινήθηκαν στο Ναύπλιο, μόλις έφτασε ο χειμώνας. Όμως, οι **Κορίνθιοι**, οι **Δερβενοχωρίτες** και **Περαχωρητές** μαζί με κάποια άλλα στρατεύματα παρέμειναν στην Κόρινθο για να κρατήσουν την πολιορκία. (σελ.255-256) Αργότερα, όμως, όταν ο Κολοκοτρώνης έλαβε τον τίτλο του αντιπροέδρου του Εκτελεστικού, ο (Ιωάννης) **Γενναίος Κολοκοτρώνης** μαζί με τον **Στ. Σταϊκόπουλο** στάλθηκαν στην Κόρινθο, τακτοποίησαν την πολιορκία και έπληξαν τους ντόπιους Τούρκους της Κορίνθου. Το έργο τους αυτό συνέβαλε στην δεύτερη παράδοση της Κορίνθου στον Κολοκοτρώνη. (σελ.261)

Ο **Σπαθάς Πανόπουλος**, ο **Αθανάσιος Κίσιος** και ο **Πανάγος Βλάντης** και άλλοι δύο άνδρες από τα χωριά Μοστίτζι και Καστέλι συνόδευσαν τους Ασημάγαν και Ομεράγαν Μουκαπελεντζίδες στα παραπάνω χωριά και όταν πέρασαν από το Σωποτόν το πρωί της 21^{ης} Μαρτίου τους σκότωσαν στην περιοχή της Αναγύρου. (σελ.262)

Δημήτριος Τζεκόπουλος, **Αλέξιος Νικολάου Λεβιδιώτης**, **Κωνσταντής Σκοντριάνος Καφιώτης** (σελ.262)

---

¹⁴ Γαϊτάνη Μαρίλια

Ο **Κωνσταντής Πετμεζάς** από τις Κατζάνες πήγε στο Σωποτό στις 25 Μαρτίου και συνεννοήθηκε με τους πρόκριτους. Εκεί έστησε στρατόπεδο και διέμεινε στην περιοχή των Τριποτάμων με τους στρατιώτες του τμήματος του Λιβαρτζίου μέχρι τις 3 Απριλίου. Όταν έμαθε ότι οι Λαλαίοι πέρασαν τον Πύργο πήγε στην Δίβρη κοντά στην περιοχή του Σφακοβουνίου, από εκεί στα Τριπόταμα πάλι και μετά στις Κατζάνες. Όταν ήρθε το Πάσχα παρευρέθηκε στο Λεβίδι μαζί με άλλους Καλαβρυτίνες και στα μέσα του Απριλίου επανασχημάτισε στρατόπεδο στα Τριπόταμα με επικεφαλής τους **Ασημάκης** και **Παναγιωτάκης Φωτίλλας** και γραμματέα τον **Χαράλαμπο Λοντοζακίρη** από το Σωποτό. Αργότερα, αυτό το στράτευμα κινήθηκε προ την πολιορκία του Λάλα. (σελ.263)

Ν. Χριστοδούλου Σολιώτης, Θεόδωρος Σακελλαρίου Φιλιώτη, Αναγνώστης Αλεξόπουλος, Διόνυσος Μούρτζινος, Παναγιώτης Κατριμπάνος, Αθανάσιος Δαγρές από το χωριό Βρωμόβρυσι του Λεονταρίου (σελ.263)

Όταν ξεσηκώθηκε η Πελοπόννησος με την Επανάσταση, οι **πολίτες των Επτανησίων** λαχτάρησαν την Ελληνικό αίσθημα της ελευθερίας και έσπευσαν να βοηθήσουν τους κατοίκους της Πελοποννήσου και γέμισαν τα παράλια της Γαστούνης στον σημερινό νομό Ηλείας. Παρόλ' αυτά, η Αγγλική εξουσία είχε αντίθετη άποψη και ανακοίνωσε στα Επτάνησα πως όποιος έφευγε δίχως άδεια για την Πελοπόννησο θα τιμωρούνταν με θάνατο και πως οι περιουσία του θα δημεύονταν. Παρά τις προειδοποιήσεις των Άγγλων κυβερνόντων, πολλοί Επτανήσιοι πέρασαν στην Πελοπόννησο και μάλιστα με το πολεμικό πλοίο του **Άνα. Φωκά** ο **Ανδρ. Μεταξας**, ο **Γεράσιμος Φωκάς**, ο **Ευαγγ. Πανάς** και ο **Κωνσ. Μεταξάς** μαζί με άλλους πολλούς μετέφεραν κανόνια και τις απαραίτητες προετοιμασίες για την πολιορκία του Λαλιού. Πάνω από 700 Επτανησίων ενώθηκαν με τον **Γεωρ. Σισίνη** και με τους **Γαστοναίους** και άλλους για να πολιορκήσουν το Λάλα. Οι βοήθεια των Επτανησίων ήταν εξαιρετικά σημαντική για τον πόλεμο, καθώς έδωσαν νέα ζωή στην Επανάσταση. (σελ.263-264)

Γ. Γιαννιάν και οι σύντροφοι του, Χαραλ. Βιλαέτης (αρχηγός του Πύργου) (σελ.264)

Στις αρχές του Ιουνίου, στα Τρίκορφα, ο **Γεωργάκης Πλαπούτας** ήθελε να πιάσει τα Μπαστιρέκα, στα οποία και πήγε μαζί με έναν στρατιώτη από τον Βλόγκον, τον **Π. Πισιμίση**, ο οποίος τον ακολούθησε ως εκεί. Δυστυχώς, όμως, ο τελευταίος σκοτώθηκε από τους Τούρκους αφήνοντας τον Γ. Πλαπούτα, ο οποίος γύρισε πίσω για να μη αιχμαλωτιστεί από τους Τούρκους ζωντανός. Πριν φτάσει πίσω στο στρατόπεδο του Λαλιού λόγω της φιλοτιμίας και του θυμού του έπεσε ξέπνοος. (σελ.265)

Παράθεση ονομάτων αφανών ηρώων:

Κανελ. Δεληγιάννης, Δημ. Πλαπούτας, Τζανέτος Χριστόπουλος (αδερφός Γεωργάκη Πλαπούτα)(σελ.266), **Δημήτριος Πρωτόπαπας, Μήτρος Τζαβέλας, Κατ. Π. Λυμπερόπουλος, Γιάννης Αμπελιανίτης, Κατ. Αγγελής, Κατ. Μιχάλης, Κατ. Γιάννης Θανασούλης, Κατ. Αδάμ Δημητρακόπουλος, Κατ. Γιάννης Γκούτης, Κατ. Γιάν. Μπιζιμπαρδιώτη, Κατ. Γεωργάκη Παλατιώτη, Κατ. Γιάν. Δρακόπουλ., Κατ. Δημήτ. Καράμπελας, Κατ. Χρίστος Δελγιώτης, Κατ. Αναστ. Τζάπρος, Κατ. Λάμπρος Ληκσιανός, Κατ. Γεωργάκης Σκλάβας** (σελ.267) **Θάνος Κανακάρης, Ρήγ. Παλαμιδής, Νικόλ,**

Ταμπακόπουλος (σελ.270) Σωτ. Ιωάνν. Παππαγιανόπουλος (σελ.271), Αναγνωσταράς, Μήτρος Στασσόπουλος, Γεώργιος Ζούβελας (σελ.272)¹⁵

Γ. Απομνημονεύματα Κολοκοτρώνη

Σε ένα απόσπασμα από τα απομνημονεύματά του, ο Κολοκοτρώνης αναφέρεται στα γεγονότα που συνέβησαν πριν το 1821 και πως οι «γέροι» προετοίμασαν το έδαφος έτσι ώστε να το λάβουν οι νεώτεροι και να πραγματοποιήσουν σπουδαία έργα πάνω του. Αργότερα μεταβαίνει στην ιστορία των τριών παιδιών του Δημητράκη, τους Δήμο, Λάμπρο, Χρόνη και πως μετά τη μετάβαση τους στη Ρούμελη ενεπλάκησαν με τους κλέφτες, πράξη η οποία οδήγησε στην πολιορκία τους από τους Τούρκους. Ο γιος του Δήμου ονομάστηκε Μπότσικας, αφήνοντας έτσι το γνωστό επίθετο της οικογενείας, ενώ στον καιρό του πραγματοποιήθηκε η είσοδος των Τούρκων στο Μοριά. Έπειτα, οι Χρυσοβιτσιώτες μαζί με τους Λιμποβισιώτες και τους Αρκουροδεματίτες πολέμησαν στο πύργο του Ντάρρα με 6000 Τούρκους, μάχη από την οποία γλύτωσε ο Μπότσικας. Στη συνέχεια ο Κολοκοτρώνης εξιστορεί την εμπλοκή του πατέρα του με τους Καπεταμπέη και Μαυρογένη στην Τρίπολη ενάντια στους Τούρκους, ενώ παράλληλα αναφέρεται το όνομα του «Παναγιώταρου» Βενετζιανάκη ο οποίος ζήτησε βοήθεια από τους Μανιάτες στην ανάγκη προστασίας του πύργου από το Μιχάλη Τροπάκη Μπέη. Επιπλέον, επισημαίνει το όνομα ενός φίλου του πατέρα του, Κωνσταντίνο Δουράκη ο οποίος είχε έρθει σε ρήξη με τους Κιτριναίους, και αργότερα φαίνεται να προδίδει τον ίδιο (Κολοκοτρώνη) για 50.000 γρόσια.¹⁶

Στις σελίδες 54 έως 69 αναφέρονται ηρωικά γεγονότα και αφανείς αγωνιστές κατά τη διάρκεια της επανάστασης του 1821. Αρχικά ο Κουλοδήμας, ο Καπετάν Αντώνης, ο Γκίκας και ο Πέτρος Μαρκέζης επικούρησαν στον ξεσηκωμό των Υδριωτών. Ωστόσο ο Βασίλης Μπουτούνας Καριώτης κρατούσε σε διαρκή ενημέρωση τον Κολοκοτρώνη για τα κινήματα, που διοργανώνονταν. Εν συνεχεία ο Αναγνωσταράς και ο Παπαφλέσσας συνέδραμαν με τον στρατό τους από διάφορα χωριά με τους Καρυτίνες και τους Φαναρίτες. Ο Ηλίας Μπειζαντές πολέμησε γενναία τους Τούρκους με ελάχιστους Σπαρτιάτες και έπειτα κατέφθασε στην Τρίπολη να συμπαραταχτεί με άλλους ομοεθνείς στρατούς. Σημαντική απώλεια ήταν ο θάνατος του Αντώνιου Νικολόπουλου και του Παναγή Βενετζιάνου. Καταληκτικά σημειώθηκε σφοδρή μάχη στο Βαλτέτζι με στρατηλάτες τον Γιατράκο Κυριακούλη και τον Νικηταρά.¹⁷

Οι σελίδες 96-114 αναφέρονται στη Μάχη της Γράνας που έγινε στην Τρίπολη της Αρκαδίας, στις 10 Αυγούστου 1821 ανάμεσα στους Έλληνες και τους Τούρκους και έληξε με την νίκη των Ελλήνων στην πτώση της Τριπολιτσάς. Οι Έλληνες είχαν αρχίσει την πολιορκία της Τριπολιτσάς και οι Τούρκοι με συχνές εξορμήσεις έπαιρναν τους καρπούς από τα χωράφια των Ελλήνων. Όταν οι πολιορκητές κάλεσαν τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη για βοήθεια, εκείνος έδωσε διαταγή να ανοιχτεί πολεμικό χαρακώμα (Γράνα) βάθους ενός μέτρου και πλάτους δύο μέτρων από τον Μύτικα ως το χωριό Λουκά που βρισκόταν ο οπλαρχηγός Γιάννης Νταγρές. Σε αυτό το έργο που έγινε με διαταγή του Κολοκοτρώνη βλέπουμε τη σημαντική βοήθεια του λαού για τον αγώνα. Η Γράνα, απόστασης επτακοσίων μέτρων, ολοκληρώθηκε με την εργασία διακοσίων χωρικών της περιοχής και των ανδρών του αρχηγού Αθανάσιου Κίντζιου. Σκοπός της Γράνας ήταν να ήταν να

¹⁵ Τζιγκουνάκη Μάγια

¹⁶ Δαμίγου Μαρίτα

¹⁷ Διαμαντοπούλου Αθηνά

κόψει τις εξορμήσεις των Τούρκων και να εμποδίσει τον Καμήλ Μπέη να φύγει από το δημόσιο δρόμο Καψιά-Λεβίδι-Καλάβρυτα. Σε αυτή τη μάχη που έβλεπε από τα Τρίκορφα ο Κολοκοτρώνης, βλέποντας την δυσκολία της κατάστασης διέταξε τους αρχηγούς με τους στρατιώτες τους να λάβουν θέσεις και οι οποίοι έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη μάχη. Όπως:

- **Δημήτρης Πλαπούτα:** στρατηγός, βουλευτής Καρύταινας, γερουσιαστής, υπασπιστής του Όθωνα και οπαδός του Κολοκοτρώνη. Διακρίθηκε στη μάχη Βαλτετσίου, Τρίπολης. Στήριξε τον Κολοκοτρώνη στα χρόνια της αντιβασιλείας. Καταδικάστηκε σε θάνατο για εσχάτη προδοσία και φυλακίστηκε. Αποφυλακίστηκε όταν δόθηκε γενική αμνηστία.
- **Δημητράκης Δεληγιάννης:** μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Έλαβε μέρος στη σφαγή των Τούρκων στα Λαγκάδια, στη μάχη της Γράνας και, μαζί με 500 άντρες, κατέλαβε το χωριό Μαντζάγρα στην Τριπολιτσά. Πήρε το μέρος στην εκστρατεία του Δράμαλη και πήρε βαθμό αντιστράτηγου. Όταν βγήκε από την φυλακή της Ύδρας έλαβε μέρος κατά του Αιγυπτιακού στρατού και στην Πιάνα. Σκοτώθηκε από τους Τούρκους με σουλτανικό φερμάνι.
- **Κωνσταντίνος Πατπαζαφειρόπουλος:** στρατιωτικός ο οποίος έλαβε μέρος σε πολλές μάχες, όπως Βαλτέτσι, Γράνα και Τριπολιτσά, κατά του Δράμαλη.
- **Απόστολος Κολοκοτρώνης:** γιος του Γιαννάκη, ανιψιός του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Έλαβε μέρος στις πολεμικές επιχειρήσεις στη Μολδοβλαχία, στη μάχη της Γράνας, όπου τραυματίστηκε, στις πολιορκίες Ναυπλίου-Ακροκορινθίου-Πάτρας, κατά του πασά Δράμαλη. Πήρε το βαθμό του Αντιστράτηγου. Κατά τον ελληνικό εμφύλιο 1823-1825 κράτησε ουδέτερη στάση, πήρε μέρος κατά του Ιμπραήμ και αναδείχτηκε, από τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, αρχηγός των ενόπλων της επαρχίας της Τριπολιτσάς.
- **Ιωάννης Πέτας:** βρέθηκε στη μάχη της Γράνας, ακολούθησε τον Κολοκοτρώνη στην πολιορκία της Πάτρας και διακρίθηκε.
- **Χριστόφορος Ζαχαριάδης:** πήρε μέρος στις επιχειρήσεις στη Μολδοβλαχία και ήταν ένας από τους ιδρυτές του Ιερού Λόχου στη Φωξάνη. Συμμετείχε ενεργά στη μάχη της Γράνας, στην πολιορκία της Τριπολιτσάς και στην πολιορκία της Πάτρας. Κατά τη δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου, έδρασε ως κατάσκοπος στο Αιγυπτιακό στρατόπεδο, δίνοντας πληροφορίες στους Πολιορκημένους.
- **Γιάννης Νταγρές:** αρχικά ήταν κλέφτης και μετά εισπράκτορας φόρων. Με την αρχή του αγώνα έφτιαξε το δικό του σώμα, τους Καρυώτες. Διέπρεψε σε πολλούς αγώνες και διακρίθηκε στη μάχη της Γράνας. Στη θέση Καπνίστρα, οι διακόσιοι άντρες του πολέμησαν εναντίον τριακοσίων Τούρκων. Μετά από σημαντικές απώλειες κλείστηκε στη σπηλιά Μπούρμπουνα, όπου τους έσωσε ελληνικό τμήμα από τους καπνούς που διοχέτευαν στην σπηλιά οι Τούρκοι. Μετά τη μάχη της Τριπολιτσάς συνέλαβε τον πρόκριτο Σωτήριο Κούγια γιατί έλεγαν πως πρόδωσε τα μυστικά της Φιλικής Εταιρείας στους Τούρκους. Ο Νταγρές βασάνισε απάνθρωπα τον Κούγια μπροστά στον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, ο οποίος τελικά τον εκτέλεσε γιατί δεν μπορούσε να αντέξει άλλο το θέαμα.
- **Αναγνωσταράς ή Χρήστος Παπαγεωργίου:** σπουδαίος Έλληνας οπλαρχηγός της Ελληνικής Επανάστασης. Συνέβαλε στην Απελευθέρωση της Καλαμάτας και μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία. Με δύο χιλιάδες πεντακόσιους άνδρες πολιορκήσαν την Καρύταινα. Μαζί με τον Δημήτρη Υψηλάντη πήραν μέρος στην πολιορκητής Τριπολιτσάς. Με το αξίωμα του Υπουργού Πολέμου εκστράτευσε κατά του

Ιμπραήμ Πασά. Εναντιώθηκε στον Κολοκοτρώνη, αρνήθηκε να τον αποφυλακίσει όταν έγινε υπουργός και σκοτώθηκε στη Σφακτηρία.

- **Αθανάσιος Κίντζιος:** καταγόταν από τα Λαγκάδια. Αυτός και ο γιος του υπηρέτησαν στον αγώνα του 1821 ως στρατιώτες. Κατά την πολιορκία της Τριπολιτσάς, ο Κολοκοτρώνης τον διόρισε οδηγό στο στρατιωτικό σώμα των Τριπολιτσιωτών. Κατέλαβε τους φράχτες των αμπελιών στη Νουμέναγα, εμπόδισε τους Τούρκους και τους ανάγκασε να περάσουν από τη Γράνα.¹⁸

Διαβάζοντας το απόσπασμα από τα απομνημονεύματα του Κολοκοτρώνη (σελ.128-144) μπορούμε να παρατηρήσουμε πρόσωπα τα όποια, παρόλο που δεν είναι τόσο γνωστά σήμερα, έπαιξαν σημαντικό ρολό για την επανάσταση και την ανόρθωση του ελληνικού κράτους. Τα πρόσωπα αυτά τα όποια παρουσιάζονται στα απομνημονεύματα του Γέρου του Μοριά έδρασαν με πράξεις ηρωισμού και ενίσχυσαν το ελληνικό έθνος υλικά και πνευματικά .Πιο συγκεκριμένα τα πρόσωπα αυτά και τα κατορθώματα τους είναι :

- Σωτήριος Νοταράς, πολιτικός : πολιτική υποστήριξη της κυβέρνησης
- Παναγιώτης Γιατράκος πολίτικος με στρατηγική ικανότητα ,πολιορκία και Πάτρας
- Κολιόπουλος , Νικήτας : προστασία Ναύπλιου εν ώρα πολιορκίας
- Τζαβέλας : ελευθέρωση Κολοκοτρώνη από φυλάκιση
- Αναγνωσταράς : διοικητής πολέμου
- Καρατάσος : νικητήριος πόλεμος στο Κρεμμύδι¹⁹

Στις δύσκολες εποχές του πολέμου ήταν σημαντικό να υπάρχει πάντα κάποιος ο οποίος μπορεί να διευθύνει και να καθοδηγεί είτε τον λαό είτε τον στρατό. Στο κείμενο αναφέρονται τα στάδια της συνέλευσης για να εκλεχτούν αυτοί οι υπεύθυνοι.

Κατά την διάρκεια της συνέλευσης οι διαφωνίες και οι εντάσεις δεν έλειπαν. Αρχικά, μια διαφωνία έγινε για τον τόπο που θα πραγματοποιηθεί αφού οι άνθρωποι της συνέλευσης θέλανε την Ύδρα ενώ ο Κολοκοτρώνης διαφωνούσε. Αυτό όμως λύθηκε αφού έστειλε τον Νικολάκη Πονηρό στην Ύδρα.

Στη συνέχεια, μια μέρα που μιλούσε με τον **Άμιλτον** αναφέρθηκε στο όνομα του Καποδίστρια αλλά ο Κολοκοτρώνης του είπε πως δεν γίνεται να δώσουν εξουσία στον Καποδίστρια αφού ήταν Μίνιστρος της Ρωσίας , που αυτό βρήκε σύμφωνο και τον Άμιλτον. Παρόλα αυτά δεν υπήρχε άλλη επιλογή και έτσι πήγε σπίτι του Άμιλτον μαζί με τους **Γεωργής Κουντουριώτης, Καρακατζάνης Σπετζιωτης και Μαρκής Ψαριανός** για να τους συμβουλέψει όμως κάποιος άλλος δεν μπορούσε να πάρει την θέση του Καποδίστρια έτσι αυτός ήταν ο μοναδικός ικανός.

Στο απόσπασμα του κειμένου βλέπουμε και άλλες πολλές διαφωνίες μεταξύ όλων των πολιτών που έπαιρναν μέρος στην συνέλευση άλλοτε να μην είναι σύμφωνοι για την θέση κάποιου(όπως αυτό που έγινε με τον Καποδίστρια) ή άλλοτε να υπάρχουν πολλοί ικανοί και να τους παίρνει καιρό μέχρι να αποφασίσουν.

Το απόσπασμα τελειώνει αναφέροντας όλες τις επαναστάσεις της εποχής διαφοροποιώντας τις από αυτή της Ελληνικής. Με το παράδειγμα πως τους Έλληνες οι Τούρκοι ήθελαν να τους κατακτήσουν και αν τους κάνουν σκλάβους. Συνοψίζοντας, βλέπουμε την δυσκολία που υπήρχε τότε αλλά και πολλά σημαντικά πρόσωπα, που δεν γνωρίζουμε καν το όνομα τους, να παίρνουν μέρος σε τέτοιες αποφάσεις και οι "γνωστοί" σε εμάς ικανοί πολεμιστές να χρειάζονται

---

¹⁸ Καρπούζη Άννα

¹⁹ Καφετζής

την συμβουλή τους. Με λίγα λόγια ο λαός έπαιξε έναν από τους πιο σημαντικούς ρόλους στον πόλεμο του '21.²⁰

Σε αυτό το απόσπασμα των αποφθεγμάτων του Κολοκοτρώνη, παρουσιάζονται διάφορα γεγονότα που έχουν να κάνουν σχέση με τον ηρωισμό μερικών από τους πολίτες και διαφόρων άλλων ονομάτων, τα οποία δεν ήταν γνωστά στην επανάσταση του 1821 αλλά έπαιξαν πολύ σημαντικό ρόλο.

Ένα από αυτό τα ονόματα είναι και ο Ζωγράφος, ο οποίος την περίοδο που γράφτηκαν τα απομνημονεύματα αυτού του σπουδαίου άντρα, ήταν πολιτικός αντίπαλος του Κολοκοτρώνη, ο οποίος Ζωγράφος κατάφερε με διάφορες ψευδομαρτυρίες να βάλει τον ήρωα της επανάστασης στη φυλακή για έξι μήνες.

Ένα άλλο σπουδαίο γεγονός, ήταν όταν ο Κολοκοτρώνης υπερασπιζόμενος την Τρίπολη κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου, κατάφερε να απωθήσει ένα τάγμα Γάλλων στρατιωτών και να τους αναγκάσει να «κατεβούν» μέχρι το Άργος, όπου βρέθηκαν με τους στρατιώτες του **Τσόκλη**, ενός εξίσου μεγάλου ήρωα της επανάστασης και να συγκρουστούν σε μια αιματηρή μάχη, έχοντας σαν αποτέλεσμα να σκοτωθούν πάνω από 200 αθώες ψυχές. Επίσης μαθαίνουμε πως οι Γάλλοι, μετά από αυτή την μάχη έπιασαν ως αιχμάλωτο και το παιδί του Κολοκοτρώνη, ώστε να μην τους κάνουν επίθεση οι υπόλοιποι Έλληνες.

Τελικά αποδεικνύεται, πως όλο αυτό ήταν μια σκευωρία και οι Γάλλοι θεωρούσαν πως ο Κολοκοτρώνης, άνηκε στο ρωσικό κόμμα και δεχόταν επιρροή από αυτούς, κάνοντάς τον να αντιτάσσεται στις επιχειρήσεις τους που έκαναν στην Ελλάδα²¹

Δ. Απομνημονεύματα Μακρυγιάννη

Η προετοιμασία για την αντίσταση κατά των Τούρκων αρχίζει σιγά σιγά να οργανώνεται από τον Μακρυγιάννη, τον Παπακώστα και τον Κατσικογιάννη. Ωστόσο δεν λείπουν και αυτοί που μπροστά στο ατομικό τους συμφέρον δεν υπολόγισαν το κοινό συμφέρον, όπως οι σύντροφοι του Γκούρα που αποχώρησαν από την προετοιμασία, κάνοντάς τον να αισθάνεται προδομένος.

Υπό την προστασία τους είναι το κάστρο που προκειμένου να μην πέσει στα χέρια των Τούρκων ξεκινούν εργασίες ανοίγοντας λαγούμια, ενώ παράλληλα ζητούν από την Κυβέρνηση ενισχύσεις. Όλοι μαζί ενωμένοι έχουν έναν κοινό στόχο, να σώσουν ένα κομμάτι της πατρίδας τους από το μένος των Τούρκων χάνοντας ακόμη και την ζωή τους. Ο ηρωισμός και η αυτοθυσία είναι κάτι που τους χαρακτηρίζει. Η σύγκρουση με τους Τούρκους δεν αργεί και οι Έλληνες αμύνονται με όσα μέσα διαθέτουν, παρόλα αυτά η ανικανότητα κάποιων στρατιωτών ευθύνεται για τον θάνατο σημαντικών ανθρώπων όπως του Γκούρα. Ο Μακρυγιάννης, ο Παπακώστας, ο Ομορφόπουλος και ο Κατσικογιάννης προσπαθούν να βάλουν μια τάξη στο χάος που επικρατεί έως να φτάσουν οι ενισχύσεις.

Η εμφάνιση ενός τυχαίου ανθρώπου, χριστιανού είναι πολύ σημαντική διότι τους ενημερώνει για τα τουρκικά σχέδια. Άλλος ένας σημαντικός άνθρωπος της επανάστασης είναι ο Λαγουμιτζής, ο οποίος με κίνδυνο να χάσει την ζωή του γεμίζει το λαγούμι των Ελλήνων με μπαρούτι προκειμένου να αιφνιδιάσει τους Τούρκους. Όλες οι κινήσεις γίνονται με συλλογικό πνεύμα χωρίς να σκέφτεται κανείς εγωιστικά, και αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι όσο ο Λαγουμιτζής ήταν μέσα στο λαγούμι ο Μακρυγιάννης απ' έξω μένει ξάγρυπνος ώστε να προστατεύσει τον σύντροφο του. Οι Έλληνες με κίνδυνο να χάσουν την ζωή τους

---

²⁰ Κούκου Εύη

²¹ Μαλτέζης Αντώνης

μπαίνουν μπροστά στα τουφέκια των Τούρκων για να υπερασπιστούν αυτό που τους ανήκει. Μερικά από αυτά τα παλικάρια ήταν ο Νταλαμάγκας, ο Λαγουμιτζής, ο Αράπης, ο Κατσικογιάννης και ο Μακρυγιάννης ενώ υπήρχαν και κάμποι που δεν λειτουργούσαν ως σύνολο όπως ο Κατσικοστάθης που εγκατέλειψε το πόστο του έχοντας ως αποτέλεσμα να χαθούν πολλοί Τούρκοι αλλά και αρκετοί Έλληνες.

Από την άλλη μεριά υπήρχαν και οι Έλληνες όπως ο Βλάχος και ο Μαμούρης όπου την βοήθεια τους την προσέφεραν μόνο εάν είχαν οι ίδιοι προσωπικά οφέλη όπως να γίνουν φρούραρχοι, και να ταλαιπωρήσουν κι άλλο τους Αθηναίους. Ευτυχώς βέβαια που υπήρχαν και οι πατριώτες που μπροστά στην απελευθέρωση της πατρίδας τους δεν έβαζαν τίποτα και αποφάσισαν το δίκαιο, να πολεμήσουν οι ίδιοι για την απελευθέρωση του κάστρου. Η κατάσταση στο κάστρο τραγική, επικρατεί απόγνωση και απελπισία όταν αποφασίζουν να στείλουν για βοήθεια τον βαριά τραυματισμένο Μακρυγιάννη, που κατάφερε μετά από πολλούς κινδύνους και συναντήθηκε με τον Πρόεδρο της Διοίκησης, τον Ζαΐμη. Το πατριωτικό πνεύμα και των δύο φαίνεται από το γεγονός ότι αποφάσισαν να αφήσουν στην άκρη τις προσωπικές τους διαφορές και να συνεργαστούν για το καλό της πατρίδας τους.

Άλλοι Έλληνες που τους χαρακτηρίζει πατριωτισμός και γενναιότητα ήταν ο Φαβγέ, οι Γιάννηδες, ο Κουντουριώτης και οι Διστομίτες, στους τελευταίους ειδικά χρωστάει η Ελλάδα μεγάλη χάρη. Από την άλλη πλευρά υπήρχαν και άνθρωποι από άλλες χώρες που προσπάθησαν να βοηθήσουν τους Έλληνες όπως ο Γρόπιος που ήταν πρόξενος της Αυστρίας και προστάτευσε τον Μακρυγιάννη από τους Τούρκους φέρνοντάς τον σε επαφή με το Άγγλο Γκόρντον, που διέθεσε αρκετά χρήματα στον αγώνα των Ελλήνων, έχοντας βέβαια και ο ίδιος οφέλη διότι από τη μία τα πήρε πίσω με τόκο και από την άλλη ανέλαβε αρχηγός του Πειραιά. Ο Μακρυγιάννης εξακολουθούσε να αναζητά για ενισχύσεις, μέσα σε αυτό το πλαίσιο η Κυβέρνηση τον έστειλε στην Κόρινθο ώστε να πείσει του Νοταράδες να αφήσουν τις προσωπικές τους διαμάχες και να συμβάλουν στον απελευθερωτικό αγώνα. Για άλλη μια φορά ο Μακρυγιάννης τα κατάφερε, έτσι έπεισε αυτούς και τον Λόντον να βοηθήσουν. Στον αγώνα κατά των Τούρκων βοηθούσαν με τον δικό τους τρόπο ο Μεταξάς, ο Κολοκοτρώνης, ο Υψηλάντης σε συνεργασία με τον Γάλλο αξιωματικό Μπούρμπαχη, που η ελληνική του καταγωγή, η γενναιότητα και η καλοσύνη του ήταν τα στοιχεία αυτά που τον οδήγησαν στο να προσφέρει χρήματα αλλά και τις υπηρεσίες του. Βέβαια υπήρχαν δύο κατηγορίες αγωνιστών. Από τη μία ήταν αυτοί που τους παρείχαν τα πάντα, φαγητό – εξοπλισμό, ενώ από την άλλη ήταν οι αγωνιστές που ήταν στα βουνά με τον Καραϊσκάκη, που δεν είχαν ούτε τα βασικά, όπως φαγητό, ενδύματα, υποδήματα και εξοπλισμό.

Όλα αυτά συνέβαιναν στην στεριά, όμως υπήρχαν και άνθρωποι που αγωνίστηκαν από τη θάλασσα με όσα μέσα διέθεταν διότι και εκεί υπήρχαν άνθρωποι που είχαν καράβια σε καλή κατάσταση όπως ο ναύαρχος Κοκράν και ο αρχιστράτηγος Τζούρτζης, ενώ υπήρχαν και αυτοί που αμύνονταν με σαπιοκάραβα όπως ο Μιαούλης.

Σιγά σιγά ο Μακρυγιάννης έχοντας καταφέρει να ενισχύσει τον αγώνα αρχίζει και οργανώνει το σχέδιο κατά των Τούρκων ώστε να προστατευθεί η Αθήνα. Όλοι μαζί συγκεντρώνονται στα Μέγαρα, Αθηναίου, Στερεοελλαδίτες, τα νησιά Κούλουρη, Αίγινα, Πόρο όπως και ο Μπούρμπαχη, ο Μαυροβουνιώτης, ο Νοταράς και οι ΔερβENOχωρήτες. Ενώ τα πράγματα σύμφωνα με το αποφασισμένο σχέδιο πήγαιναν καλά για τους Έλληνες λειτουργώντας με ομαδικό πνεύμα και βάζοντας πάνω από όλα την απόκτηση της ελευθερίας τους, ο Μαυροβουνιώτης αποφάσισε να μην ακολουθήσει το σχέδιο και να λειτουργήσει αυτόνομα με συνέπεια να χαθεί ο αγώνας στον με τους Τούρκους κοστίζοντας την ζωή σε πολλούς Έλληνες αγωνιστές. Μετά την καταστροφή πολλοί προσπάθησαν να φύγουν από τα πόστα προκειμένου να γλιτώσουν τη ζωή τους από την ορμή των Τούρκων, όμως υπήρχαν και αυτοί, όπως ο Μακρυγιάννης, όπου προτίμησε

να μείνει με τους υπόλοιπους ανθρώπους και να τους στηρίξει όσο μπορεί.

Βεβαία υπήρχαν και άλλοι ήρωες όπως ο Σωτηρόπουλος και ο Λαγουμιτζής που κατάφεραν και έσωσαν το Μεσολόγγι από τους Τούρκους. Ο Μακρυγιάννης, αρχηγός πλέον των Αθηναίων, είναι αποφασισμένος είτε να χάσει τη ζωή του είτε να τους οδηγήσει στην νίκη, διότι οι έχουν αδικηθεί από παλαιότερους αρχηγούς που είχαν αλλά και συναγωνιστές όπως ο Γκούρας και ο Δυσσέας. Οργανωμένοι πλέον και ενωμένοι καταφέρνουν να αφανίσουν τους Τούρκους σε αυτή τη σύγκρουση. Όλοι οι Έλληνες αγωνιστές συνεργάζονται από στεριά και θάλασσα, τα κανόνια είναι έτοιμα να αντιμετωπίσουν τους εχθρούς. Το αποτέλεσμα της μάχης ήταν να χαθούν πάρα πολλοί Τούρκοι αλλά και λίγοι Έλληνες, η νίκη μεγάλη. Παρ' όλα αυτά κάποιοι δεν χάρηκαν με αυτή την νίκη και έτσι όταν ο Γκόρντον έστειλε την αναφορά σχετικά με το τι είχε γίνει υποστηρίζοντας ότι η συγκεκριμένη νίκη οφείλεται στον Μακρυγιάννη κάποιοι όπως ο Πανούτζος Νοταράς προσπάθησαν να το καλύψουν και γι' αυτό στην εφημερίδα δημοσίευσαν παλαιότερες νίκες του Μακρυγιάννη και για την συγκεκριμένη τύποτα. Μόνο ο Φαρμακίδης που ήταν ο τυπογράφος είπε τους λόγους που συνέβη αυτό στον Γκόρντον με συνέπεια να έρθει σε διαμάχη με τον Νοταρά λόγω αυτής της αδικίας, και να παραιτηθεί από την αρχηγία του Πειραιά δίνοντας την θέση του στον Μακρυγιάννη. Ωστόσο ο πόλεμος συνεχίζεται και οι Έλληνες όλοι λειτουργούν ως ομάδα με αποτέλεσμα να νικούν τους Τούρκους. Έτσι όταν ο Κιτάγιας μάζεψε όλες τις δυνάμεις να χτυπήσουν τους Τούρκους, ο Σωτηρόπουλος με εκατό άνδρες, ο Χελιώτης με άλλους εκατό άλλα και Ιγγλέζης με τους δικούς του αγωνιστές βοήθησαν εκείνη την χρονική στιγμή να νικήσουν όλοι μαζί τον εχθρό, με τον ηρωισμό τους και την γενναιότητα τους. Το γεγονός ότι είχαν φτιάξει χαντάκια τους βοήθησε πάρα πολύ διότι από εκεί μέσα προστατευμένοι με κάποιο τρόπο πολέμησαν, μαζί τους στα χαντάκια ήταν και ο Σκουραντώνης, και ο Σπύρος Δοντάς ο Αθηναίος αποφασισμένοι όλοι να σώσουν την πατρίδα τους. Όντας όμως το κάστρο περικυκλωμένο από Τούρκους δεν μπορούσαν να ειδοποιήσουν κι άλλους Έλληνες για ενίσχυση. Η ευρηματικότητα τους όμως τους βοήθησε και έτσι φόρτωσαν ένα περιστέρι με γράμματα για να μπορέσουν να ειδοποιήσουν και το άφησαν να πετάξει αλλά οι Τούρκοι το σκότωσαν και πήραν τα γράμματα και τα διάβασαν, όμως ένας Τούρκος ειδοποίησε τους πολιορκημένους. Έτσι κατάφεραν και έστειλαν γράμματα στην Διοίκηση και τον Καραϊσκάκη όπου με δύο χιλιάδες άτομα πήγε να βοηθήσει και σε συνεννόηση με τον Φαληρέα αποφάσισαν να ζητήσουν από τον Νοταρά να φτιάξει ένα ταμπούρι. Για μέρες έφτιαχναν ταμπούρια και τα γέμιζαν με κανόνια και μπαρούτι προκειμένου να αφανίσουν τους Τούρκους. Οι Έλληνες βέβαια για άλλη μια φορά μετά από μεγάλη προσπάθεια νίκησαν τον εχθρό και πάντα μέσα σε πνεύμα συνεργασίας.

Παρ' όλα αυτά όμως μερικές φορές δεν φτάνει μόνο το πάθος, η γενναιότητα και ο ηρωισμός διότι κάποιοι ανώτεροι ίσως έχουν άλλα σχέδια που προκειμένου να επωφεληθούν οι ίδιοι προδίδουν την πατρίδα τους και μαζί και αυτούς που με κίνδυνο της ζωής τους μπήκαν μπροστά όπως ο Ρούκης, ο Γαρδικιώτης, ο Βάγιας, ο Ντουσιας, ο Βαλτηνός και όλοι οι αξιωματικοί, πεζικό, ιππικό αλλά και οι απλοί Έλληνες αγωνιστές. Κι έτσι στην Συνέλευση που έγινε ουσιαστικά οι πολιτικοί για να πραγματοποιήσουν τους στόχους τους που προφανώς ήταν διαφορετικοί από αυτούς των αγωνιστών μας λειτούργησαν ενάντια στο όφελος της πατρίδας και των Ελλήνων και γι' αυτό αντικατέστησαν σημαντικές προσωπικότητες του απελευθερωτικού αγώνα όπως τον Μιαούλη και τον Καραϊσκάκη, δείχνοντας με αυτό τον τρόπο την αχαριστία τους απέναντι στους ήρωες της Ελλάδας.²²

Ο Μακρυγιάννης, με γλώσσα σκληρή, καταγγέλλει τη στάση πολλών αγωνιστών οι οποίοι εκμεταλλεύτηκαν την Επανάσταση, και αργότερα το

---

²² Πολίτη Μαρία-Αλεξάνδρα Γ.

νεοσύστατο ελληνικό κράτος, για να αποκτήσουν αξιώματα και να πλουτίσουν. Στηλιτεύει όσους αγωνιστές πλούτισαν σε βάρος του Αγώνα και του καλού της πατρίδας. Καταγγέλλει την πολιτική διαφθορά.

Λέει ο ίδιος : « Έγινε η νέα Κυβέρνηση ο Αγουστίνος πρόεδρος, ο Κολοκοτρώνης, ο Κωλέτης... κι' ο Αγουστίνος έστειλε παντού επίτηδες ανθρώπους να εκλέξουνε αυτόν κυβερνήτη της Ελλάδος, κι' όποιος θα τον συντρέξει θα τον κάμη μέγανον άνθρωπον. Ετάξανε και λαγούς με πετραχήλια του Κωλέτη και ήταν με το πνεύμα τους...»

Σε άλλο σημείο : « Ο νέος Κυβερνήτης ετοιμάζεταν κ' έλεγε των συντρόφωνέ του να βαρέσουν ντουφέκι αναντίον μας. ...»

Οι ανταγωνισμοί , η φιλαρχία, η μανία απόκτησης εξουσίας, είναι ξεκάθαρο πως οδηγούν σε εμφύλιες συγκρούσεις.

Ο Μακρυγιάννης τους επιρρίπτει ευθύνες για όσα δεινά ταλαιπώρησαν την πατρίδα, για τους εσωτερικούς ανταγωνισμούς των ηγετών του Αγώνα και για τις φατρίες που δημιουργήθηκαν και οδήγησαν στην αλληλοεξόντωσή τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, τα παρακάτω χωρία : « Από την φυλακή έβγαλε ο Κυβερνήτης μόνον τον αδελφόν του Πετρόμπεγην τον Κωσταντήμπεγην και τον Γιωργάκη Μπεζαντέ, το παιδί του.... Τότε αυτούς τους καταφρόνεσε πολύ ο Κυβερνήτης και τ' αδέρφια του, ανθρώπους με μεγάλους αγώνες και θυσίες 'στην πατρίδα. Αποφάσισαν να σκοτώσουνε τον Κυβερνήτη και να πεθάνουν.»

Και συνεχίζει « Μίαν Κυργιακή πήγε εις την εκκλησίαν ο Κυβερνήτης. Πήγαν κι' αυτείοι οι δυο -εκεί-οπού θα 'μπαινε εις την εκκλησίαν, τον σκότωσαν τον Κυβερνήτη».

Παρακάτω, αναφέρει και την απόπειρα δολοφονίας του « Από τους ανθρώπους οπού διόρισαν ήταν κ' ένας ορκισμένος από αυτούς οπού 'χα, της φρουράς του Αγουστίνου, ο Μιχάλης ο Δράμαλης."Πήγε και είπε της γυναικός μου "Να στείλης να 'βρης τον Μακρυγιάννη "ούθεν είναι να μην περάση από εκείνο το σοκάκι, θα τον σκοτώσουνε».

Μεγαλόψυχος ο ίδιος, όμως, τους συγχωρεί : « Όμως δεν πρέπει ο άνθρωπος να πειράζεται, ότι τέτοια είναι η ανθρωπότη -ο Θεός ας τους συχωρέση εκείνους οπού αδικήσαν και να μας φωτίζη εις το καλό ».

Υπάρχουν ,όμως, όπως λέει και οι αγαθοί Έλληνες : « Μεγάλη χάρη χρωστούμεν και στρατιωτικοί και πολιτικοί εις τους αγαθούς Έλληνες οπού ήταν με τα τάματα και τους είπαν να μας βαρέσουνε και δεν θέλησαν. Τους είπανε "Δεν βαρούμεν τους πληρεξούσιους της πατρίδος μας κι' αρχηγούς ""μας". Τότε γύρισαν μετ' εμάς οπού δεν είχαμεν τελείως δύναμιν » .

Οι πράξεις όλων αυτών, λοιπόν, είναι υπεύθυνες για τις ταλαιπωρίες, τα βάσανα και την πείνα που μαστίζει τον απλό λαό, που είναι πάντα ο χαμένος στο παιχνίδι της εξουσίας και του εμφύλιου σπαραγμού.

Ο αδύναμος και συχνά ανίδεος λαός είναι αυτός που πληρώνει ακριβά τα σφάλματα των ηγετών του αλλά και αυτός που θυσιάζεται για την πολύπαθη πατρίδα του , « Μεγάλη 'λικρίνειαν και πατριωτισμόν είδαμεν από τους Περαχωρίτες και από τους Μεγαρίτες. Έδειξαν αισθήματα πατριωτικά και φιλόανθρωπα κ' έλεγαν " Να πουληθούμεν όλοι, νόμους να κάμετε δια την πατρίδα". Πήγαιναν νηστικοί και ξυπόλυτοι αυτείοι και οι καϊμένοι αγωνισταί τους με γράμματα, οπού χρειάζονταν παντού να στέλνωμεν, κ' έτρεχαν με μεγάλη προθυμίαν».

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, ο Μακρυγιάννης καταγράφει τις παραγμένες εκείνες μέρες, λέγοντας: «Τα πράγματα δε βελτιωθήκαν ούτε όταν έφερε ο Κωλέτης τα γαλλικά στρατεύματα για να εξασφαλίσουν την τάξη στην

πόλη» και πιο κάτω «Τ'Ανάπλι πρέπει να ευγνωμονή εις τον Κωλέτη, ό,τι θα πάθαιναν ό,τι έπαθαν και τ' άλλα μέρη της πατρίδας. Αυτήνοι οι γενναίοι άντρες οι Γάλλοι βάσταξαν την ησυχίαν ».

Δυστυχώς και στην προσπάθεια σύστασης του νέου κράτους και εκεί τρώγονταν μεταξύ τους. Γράφει, « Αυτείνη την ευταξίαν και την αρετή την ζήλεσαν οι αναντίοι, ότ' είχαν κάμη μεγάλες κατάχρησες. Μάθαμεν ότι έρχεται βασιλική επιτροπή δια-να τηράγη όσο-να 'ρθη ο βασιλέας. Τότε δια-να ρίξουν την κατηγοριακι ».

Αυτή την χαοτική κατάσταση, εκμεταλλεύτηκαν προς όφελός τους οι Μεγάλες Δυνάμεις ,διαιρώντας τους Έλληνες και ασκώντας πολιτική.

Σημειώνει ο Μακρυγιάννης : « Και σηκώθηκαν και φύγαν κ' οι τρεις ο Ρούσσος, ο 'Αγγλος, ο Γάλλος. Αφού πήγαν εις τους ανωτέρους τους και τους ανάφεραν τι τους είπαμεν, ότι θέλαν με φοβέρες να μας γυρίσουν 'σ τα θελήματα τους, αφού τους είπαν αυτό οι αποστελεμένοι τους, μας καταδίκασαν εις θάνατο ο Αγουστίνος, ο Κολοκοτρώνης, ο Τζαβέλας κι' ο Μεταξάς ».

Και συνεχίζει με τον ίδιο καταγγελτικό του λόγο : « Οι κυβερνήται μας ήταν γιομάτοι δόλο και απάτη. Την Συνέλεψη την πήγαιναν όλο 'σ το μάκρος... 'Αρχισε η Συνέλεψη τα 1832 Ιουλίου 14. Ορκίστηκαν και μίλησαν δια την γενική ένωση της πατρίδος κ' έγγραψαν παντού να ησυχάσουνε τα πάθη. 'Εγινε πρόταση να 'ρθη και βασιλέας εις την πατρίδα. Και δια την ένωσιν και βασιλέα εχάρηκαν όλοι ».

Φθάνοντας στο τέλος, αντιλαμβανόμαστε πόσο τραγικά συναισθήματα γεννά η συνειδητοποίηση πως ένα κείμενο που χρονολογείται 200 χρόνια πριν, απευθύνεται ξεχωριστά στο κάθε άτομο ως υποσύνολο ,αλλά και σε όλους μαζί ως σύνολο μιας κοινωνίας, ως σύμβολα-εκπρόσωποι μιας χώρας, μιας χώρας όμως που φαντάζει να έχει παραμείνει ίδια.²³

Από τα απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη μπορεί ο καθένας να αντλήσει διάφορες πληροφορίες ,στους περισσότερους μέχρι τώρα άγνωστες για την Ελληνική επανάσταση. Μιλάει για γεγονότα λιγότερο γνωστά αλλά εξίσου σημαντικά και για ανθρώπους (φίλους και γνωστούς του) που ενώ η συμβολή τους ήταν σημαντική τα ονόματα τους δεν έμειναν στην ιστορία..

Αρχικά αναφερόμενος σε διάφορους πολέμους που δεν ακουγόντουσαν συχνά (Πόλεμος της Τροπολιτζάς, Πόλεμος του Διάκου, Πόλεμος στους Μύλους του Αναπλιου) περιγράφει τις δυσκολίες που περνούσαν οι επαναστάτες. Πολλοί Έλληνες έχαναν καθημερινά τις ζωές τους προσπαθώντας να συμβάλουν στην προσπάθεια της απελευθέρωσης (μαζί τους και πολλοί γνωστοί του πχ. Γκουρας).Την δύναμη για να συνεχίσουν πολλές φορές την εισέπρατταν από αντικείμενα και ζωγραφιές (χαρακτηριστική η ζωγραφιά του Μακρυγιάννη που παρουσιάζει την Ελλάδα με κύκλο και τις περιφερικές λόγχες με την τυραννία που την καταπιέζει) οι οποίες εκτός από δύναμη τους γέμιζαν και με ελπίδα και πίστη για την συνέχεια.

Ακόμα δεν ήταν λίγες οι φορές που χρειάστηκε να συνεργαστούν οι Έλληνες επαναστάτες προκειμένου είτε να συλλέξουν ένα οικονομικό ποσό είτε να ζητήσουν κάποια βοήθεια από το Από τα απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη μπορεί ο καθένας να αντλήσει διάφορες πληροφορίες ,για τους περισσότερους μέχρι τώρα άγνωστες για την Ελληνική επανάσταση .Μιλάει για γεγονότα λιγότερο γνωστά αλλά εξίσου σημαντικά και για ανθρώπους (φίλους και γνωστούς του) που ενώ η συμβολή τους ήταν σημαντική τα ονόματα τους δεν έμειναν στην

---

²³ Σοφιανού Μαρία Γ4

ιστορία.²⁴

Το κείμενο χρονικά κυμαίνεται στην περίοδο των "ξενικών" - ελληνικών κομμάτων (αγγλικό, γαλλικό, ρωσικό). Ειδικότερα το κείμενο αναφέρεται κυρίως στην δράση αυτών που είχαν συστήσει το λεγόμενο γαλλικό κόμμα, δηλαδή τον Κωλέττη, ιδρυτή του, και τους συντρόφους του. Πιο συγκεκριμένα η ειδική χρονική συνθήκη του κειμένου είναι η "υπόθεση Πατσίφικο": τον Απρίλιο του 1849, ανήμερα του Πάσχα, ο αθηναϊκός όχλος και, όπως αναφέρεται στις "αναμνήσεις", ο Κωλέττης, ο Τζαβέλας και σύντροφοί τους λεηλάτησαν το σπίτι του βρετανικής υπηκοότητας Εβραίου Δον Πατσίφικο. Αυτός (ο Πατσίφικος) απαίτησε υπερβολική αποζημίωση από την ελληνική κυβέρνηση κι επειδή δεν του την παρείχαν ζήτησε την παρέμβαση της βρετανικής πρεσβείας. Ως αντίκτυπο η βρετανική κυβέρνηση έκανε επίδειξη δύναμης κι επέβαλε τον ναυτικό αποκλεισμό της Ελλάδας. Με αυτό τον τρόπο η βρετανική κυβέρνηση απαίτησε να διευθετηθεί η υπόθεση του Πατσίφικο.

Υπήρχαν όμως κι άλλες ανεπίλυτες Βρετανών υπηκόων. Ο Κωλέττης κυβερνούσε σχεδόν απολυταρχικά. Μία περίοδο κατείχε 5 από τα 7 υπουργεία της κυβέρνησής του κι αν δεν παρουσιαζόταν στο Κοινοβούλιο δεν προχωρούσε κανένα έργο της εκτελεστικής εξουσίας.

Επιπλέον ένα άλλο γεγονός το οποίο δεν είναι "κατά παράδοση γνωστό" αφορά την χήρα του Κορφιωτάκη, η οποία πήρε από το έθνος 300 δραχμές ενώ οι χήρες των αγωνιστών δεν πήραν τίποτα και το γεγονός ότι τίμιοι κατατρέχονταν και ανάξιοι της κοινωνία τιμήθηκαν.

Επιλογικά, λοιπόν, διαπιστώνουμε τον αρνητικό ρόλο του Κωλέττη και των συντρόφων του στην έκβαση της Ελληνικής Επανάστασης, ειδικά την περίοδο που κυβερνούσαν.

Οι κυβερνήτες πολιτικοί της εποχής δεν νοιάστηκαν για την χώρα και το λαό, εύκολα ξέχασαν αγώνες και αγωνιστές. Ωστόσο για την πρόοδο ενός τόπου προέχει το <<εμείς>> και ο σεβασμός προς όλους και παράλληλα η αναγνώριση του δικαίου.

Επικαλούμενος την αξία της αλληλεγγύης και της συλλογικής δράσης ο Μακρυγιάννης, στηλιτεύει όσους αγωνιστές πλούτισαν σε βάρος του Αγώνα και του καλού της πατρίδας.²⁵

---

²⁴ Τσομίδης Αλέξανδρος

²⁵ Χρόνη Βασιλεία

Οι αφανείς γυναίκες

Ο 19^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται από επιφυλακτικότητα απέναντι στις γυναίκες:

Η Μαντώ Μαυρογένους σε ένα εξαιρετικό «πορτρέτο» των Ελλήνων και των Ελληνίδων, που συνέταξε και δημοσίευσε στο ημερολόγιό του ο Γάλλος φιλέλληνας και αγωνιστής Eugène Villeneuve, αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Θα ήθελα να μην είμαι στη δύσκολη θέση να τους κάνω [των γυναικών] τη μομφή για την αδιακρισία, την οποία δεν μπορούν να κρατήσουν μυστική και η οποία υποχρεώνει τους συζύγους να είναι επιφυλακτικοί μαζί τους».

Γι' αυτό, όπως γράφει στα απομνημονεύματά του ο πρώτος υπασπιστής του Κολοκοτρώνη Φώτιος Χρυσανθόπουλος (Φωτάκος) κατά την προετοιμασία της Επανάστασης «οι Έλληνες τουφεξήδες [οπλοποιοί], σιδηρουργοί, ξυλουργοί και άλλοι» εργάζονταν, όλη τη νύχτα, «κρυφά από τους Τούρκους και από τας γυναίκες των [για] τα αναγκαία του πολέμου» Έτσι, λίγες γυναίκες μούνταν και μόνο στον κατώτερο βαθμό στη Φιλική Εταιρεία

Και όμως όταν η επανάσταση ξεκινά...

- Οι γυναίκες βρέθηκαν στην «πρώτη γραμμή» είτε τροφοδοτώντας τα στρατόπεδα με τρόφιμα, που στερούνταν οι ίδιες, είτε διατηρώντας «ζωντανά» τα σπίτια τους.
- «Και οι γυναίκες οι ίδιες ήρχοντο φορτωμένες [στα στρατόπεδα] και έφερναν και τα ζώα φορτωμένα κρέατα, κρασιά και άλλας τροφάς», γράφει χαρακτηριστικά, ο Φωτάκος, ενώ σε άλλο σημείο περιγράφει ότι μετά τη νίκη επί του Δράμαλη στα Δερβενάκια (28 Ιουλίου 1822) «οι γυναίκες μάλιστα του χωρίου Αγινόρι (Αγιονόρι Κορινθίας) επήραν πολλά λάφυρα και καμήλαις φορτωμένες».
- «Κουκουλωμένες με τη μαντήλα στο κεφάλι [γράφει ο Δ. Φωτιάδης] πηγαίνουν πίσω απ' τις ντάπιες και μαζεύουν τα βόλια του εχθρού και τα δίνουν στην επιτροπή να τα ξαναχύσει. Κουβαλάνε ξύλα και χώμα και παίρνουν την τσάπα και το φτυάρι στο χέρι. Παρηγοράνε τους λαβωμένους, μοιρολογάνε τους σκοτωμένους και κάνουν ό,τι μπορούν για τους αγωνιστές μέσα στη μαύρη φτώχεια που τους δέρνει».

Μαριγώ Ζαραφοπούλα

στα Ταταύλα της Κωνσταντινούπολης όπου και κατοικούσε. Μιμήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και όταν κατά τις αρχές του 1821, ο Ασημάκης Θεοδώρου πρόδωσε τα μυστικά της οργάνωσης στις οθωμανικές αρχές, ανέλαβε, χρησιμοποιώντας τις γνωριμίες της με διάφορους αξιωματούχους, να πληροφορηθεί λεπτομέρειες για το συμβάν, αποστολή την οποία έφερε εις πέρας. Παράλληλα, χρησιμοποιώντας τις ίδιες γνωριμίες καθώς και τη σημαντική της περιουσία, πέτυχε την δραπέτευση

των γιων του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη που διέμεναν στην Κωνσταντινούπολη ως αιχμάλωτοι

Όταν αποκαλύφθηκε η συμμετοχή της ίδιας αλλά και του εμπόρου αδελφού της, Χατζηβασίλη, στη Φιλική Εταιρεία, γνώρισε διώξεις ενώ ο αδελφός της κατατομήθηκε στις 23 Απριλίου του 1821. Τελικά, μετά από μεγάλες ταλαιπωρίες, η Ζαραφοπούλα κατάφερε να μεταβεί στην Ύδρα της επαναστατημένης Ελλάδας, κομίζοντας μαζί της μεγάλο χρηματικό ποσό το οποίο διέθεσε για τις ανάγκες της επανάστασης

Στην Πελοπόννησο, χρησιμοποιήθηκε από τους Κολοκοτρώνη και Υψηλάντη ως κατάσκοπος εντός της Τριπολιτσάς και του Ναυπλίου. Τα επόμενα χρόνια, χρηματοδότησε την εκστρατεία του Φαβιέρου στην Κάρυστο καθώς και την αντίστοιχη του Χατζημιχάλη Νταλιάνη στην Κρήτη. Κατά τη διάρκεια της επανάστασης, παντρεύτηκε τον αξιωματικό Γεώργιο ή Θεόδωρο Στεφάνου ο οποίος σκοτώθηκε μαχόμενος, αποκτώντας μαζί του δύο παιδιά. Πέθανε άπορη μετά το 1865, έτος κατά το οποίο αιτήθηκε σύνταξη από την Επιτροπή Εκδουλεύσεων.

Ασήμω Γκούραινα

Γυναικεία μορφή του '21, σύζυγος του στρατηγού Γιάννη Γκούρα.

Στην εποχή της ήταν γνωστή ως Γκούραινα ή Νταλιάνα, επειδή ήταν υψηλόσωμη και ωραία (νταλιάνι, το μακρύ καριοφίλι και κατ' επέκταση νταλιάνα, η ψηλή και όμορφη γυναίκα). Ήταν κόρη του κοτσαμπάση του Λιδωρικίου Αναγνώστη Λιδωρική και αδελφή του αγωνιστή και πολιτικού Αναστάση Λιδωρική. Στις 23

Φεβρουαρίου 1823 παντρεύτηκε το πρωτοπαλίκαρο του Οδυσσέα Ανδρούτσου, Γιάννη Γκούρα, που είχε διακριθεί ιδιαίτερα στη μάχη της Γραβιάς και ήταν φρούραρχος Αθηνών. Σκοτώθηκε το 1827 από βόμβα κοντά στο Ερεχθείο.

Κωνσταντίνα Ζαχαριά

Κωνσταντίνα
Ζαχαριά

Μια νεαρή Σπαρτιάτισσα, η Κωνσταντίνα Ζαχαριά, ήταν από τις πρώτες που πήραν τα όπλα και τέθηκε επικεφαλής 500 ανδρών. Η Κωνσταντίνα ήταν βρέφος «εν τω λίκνω» όταν οι Τούρκοι σκότωσαν, το 1799, στην Τρίπολη, τον πατέρα της Ζαχαρία Μπαρμπιτσιώτη (από αυτόν πήρε το επώνυμό της, η Κωνσταντίνα του Ζαχαριά), έναν από τους πρωτοκλέφτες της εποχής.

Μεγαλώνοντας ορκίστηκε να εκδικηθεί τον θάνατό του. Έτσι μόλις ξεκίνησε η Επανάσταση, οπότε πρέπει να ήταν 22 ή 23 ετών, πήρε τα όπλα, ξεσήκωσε άνδρες και γυναίκες, σχημάτισε την ομάδα της και αφού πήρε την ευχή του επισκόπου Ηλείας Ανθιμου μπήκε στον πόλεμο. Αρχικά, ανάγκασε τους Τούρκους να κλειστούν στο φρούριο του Μυστρά και, στη συνέχεια, ακολουθώντας τον ποταμό Ευρώτα έφτασε μέχρι το Λεοντάρι Αρκαδίας. Επιτίθεται με τους άνδρες της, απελευθερώνει το χωριό, καταστρέφει την ημισέληνο από τα τεμένη και βάζει φωτιά στο σπίτι του Τούρκου στρατιωτικού διοικητή (βοεβόδα) της περιοχής και τον σκοτώνει. Η καπετάνισσα Κωνσταντίνα φαίνεται να πήρε μέρος και σε άλλες μάχες, καθώς και στην πολιορκία της Μεθώνης και της Κορώνης, αλλά από κάποιο σημείο και μετά δεν γνωρίζουμε τι απέγινε.

Σταυριάνα Σάββαινα

Η Σταυριάνα Σάββαινα η Λάκαινα γεννήθηκε το 1772 στο Παρόρι της Σπάρτης. Παντρεύτηκε τον εύπορο σπαρτιάτη πρόκριτο Γιωργάκη Σάββα, που οι Τούρκοι τον απαγχόνισαν στον Μυστρά κατά τις πρώτες μέρες της Επανάστασης του Εικοσιένα. Η Σταυριάνα Σάββαινα, κοντά στα σαράντα της, μελαχρινή, με αρρενωπό ύφος, βροντώδη φωνή και στρατιωτικό

παράστημα, οπλίστηκε και κατατάχθηκε στο στρατιωτικό σώμα του Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, τον οποίο ακολούθησε σε όλες τις μάχες. Πήρε μέρος στην πολιορκία της Τριπολιτσάς και στις μάχες του Βαλτετσίου (12-13/5/1821) μαζί με τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, τους Μανιάτες υπό τους Μαυρομιχαλαίους Κυριακούλη και Ηλία, καθώς και στη μάχη των Τρικόρφων και του μεσσηνιακού Αλμυρού. Ο κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας της χορήγησε κάποια χορηγία όχι από το κρατικό αλλά από το προσωπικό του ταμείο για τις υπηρεσίες της προς την πατρίδα. Ο Όθωνας ωστόσο την εγκατέλειψε, οπότε εκείνη ζούσε από τις συνδρομές των οικογενειών των αγωνιστών. Η Σταυριάνα Σάββαινα πέθανε το 1868 στο Ναύπλιο, πλήρης ημερών αλλά πάμπτωχη, έτσι που χρειάστηκε να πραγματοποιηθεί έρανος για την κηδεία της.

Μόσχω και Δέσπω Τζαβέλλα

Η

Μόσχω είχε μεγάλο κύρος στα χωριά των Σουλιωτών. Περιγράφεται ως μικρόσωμη, φλογερή γυναίκα, που έσκιαζε τα πάντα στο διάβα της. Στις 20 Ιουλίου 1792, παρακολουθούσε μαζί με 400 περίπου γυναίκες από τις ράχες της Κιάφας τη μάχη των αντρών τους κατά του Αλή Πασά. Μόλις οι πυροβολισμοί σταμάτησαν, οι γυναίκες νόμιζαν πως οι Σουλιώτες σκοτώθηκαν. “Οι άνδρες μας σταμάτησαν. Σειρά μας τώρα”, τους είπε η Μόσχω. Πάνω από 300 ένοπλες γυναίκες επιτέθηκαν εναντίον 2.000 Τουρκαλβανών (Φωτιάδης, “Καραϊσκάκης”). Απίστευτο! Το έβαλαν στα πόδια! Ο πανίσχυρος στρατός του Αλή μέτρησε 2.000 νεκρούς και 207 αιχμαλώτους, τη στιγμή που οι Σουλιώτες είχαν 74 νεκρούς και 97 τραυματίες. Μετά την καταστροφή του Σουλίου, η Μόσχω έφυγε για την Πάργα και τα Επτάνησα. Πέθανε πιθανότατα το 1803 σε ηλικία 43 ετών

Σε μια δυσπρόσιτη περιοχή, νοτιοδυτικά των Ιωαννίνων, στη συμβολή του θρυλικού ποταμού Αχέροντα με τον παραπόταμό του, τον Τσαγκαριώτικο, υπήρχε κατά την Τουρκοκρατία μια περιοχή με που διατήρησε υψηλό βαθμό αυτονομίας και αν-υποταγής. Το περίφημο Σούλι. Πάνω από το χωριό “Κιάφα” υψώνεται ο βράχος της “Τρύπας”, ένα τμήμα του οποίου είναι γνωστό ως “Σκάλα της Τζαβέλαινας”. Μια φυσική, βραχώδης σκάλα όπου κάθε βράχος μοιάζει σα σκαλοπάτι. Εκεί, λέγεται, ότι το 1792 η Μόσχω Τζαβέλα, σύζυγος του Λάμπρου Τζαβέλα, έδωσε μαζί με άλλες Σουλιώτισσες μάχη εναντίον Τουρκαλβανών καταφέροντας να προστατεύσουν τον τόπο τους και να σώσουν το Σούλι σκοτώνοντας 2000 Τουρκαλβανούς

Δέσπω Τζαβέλλα

Ο Γιάννης Βλαχογιάννης στο βιβλίο του «Ιστορική Ανθολογία» γράφει πως στον Κάλαμο, το μικρό νησί κοντά στο Θιάκι, είχαν καταφύγει πολλοί Σουλιώτες. Ανάμεσά τους ήταν και η Δέσπω η Τζαβέλαινα, του Φώτου η γυναίκα, η θαυμαστή από τους πολέμους του Σουλίου με τον Αλή Πασά πριν από το 1821.

Τώρα όμως άλλος γινόταν πόλεμος, ίσα σκληρός και πιο μεγάλος. Οι Σουλιώτες πέρασαν από τα Επτάνησα κατά το 1823 και πολεμάνε μαζί με τόσα άλλα αδέρφια τους. Μαζί τους ήτανε και της Τζαβέλαινας οι γιοι, ο Κίτσος και ο Ζυγούρης.

Ξαφνικά έρχεται η είδηση ότι σκοτώθηκαν οι γιοι της. Οι Σουλιώτισσες αρχίζουν το κλάμα, το ξεφωνητό και τα μαλλιοτραβήγματα. Ξαφνικά η Δέσπω τινάχτηκε ορθή, έριξε πίσω τα μαλλιά της, σφούγγισε τα δάκρυά της και είπε: “Πάυτε ωρέ τα

κλάματα. Πάσχα έρχεται, σηκωθείτε τώρα να βάψουμε τ' αυγά, τι είναι αμαρτία κι ο θεός μπορεί να μας οργιστεί”.

Από σεβασμό σηκωθήκανε οι άλλες κι αρχίσανε τη δουλειά. Ξαφνικά έρχεται κάποιος και λέει πως είναι ψέματα, δεν σκοτώθηκα μόνο ο ένας τραυματίστηκε λίγο. Τότε η Δέσπω είπε: Σε ευχαριστώ Θεέ μου που μου τους φύλαξες, μα εγώ πάντα τους έχω ξεγραμμένους.

Αλεφαντώ, η Μεσολογγίτισσα

Κάτω από την – κατ' ανάγκη – ανδρική της ενδυμασία κρυβόταν μια ψυχή που αφηφούσε κάθε είδος κινδύνου και κακουχίας μεταδίδοντας θάρρος στους άντρες πολιορκημένους. Χήρα η ίδια, συνελήφθη κατά την έξοδο του Μεσολογγίου μαζί με την μικρή της κόρη

Η περιβόητη **Αντωνούσα Καστανάκη** ή **Καστανοπούλου**

από το χωριό Κερά Κισσάμου το 1866 ήταν 22 χρόνων. Μια μέρα οι Τούρκοι πήγαν στον πατέρα της και του ζήτησαν ένα βόδι πεσκέσι για τους Τούρκους του Καστελιού και αν δεν το πήγαινε την ημέρα που του όρισαν, θα σκότωναν την επομένη αυτόν και τα κοπέλια του.

Τ' άκουσε αυτό η Αντωνούσα και εμπόδισε τον πατέρα της να δώσει το βόδι, τον έπεισε μάλιστα να φύγει με την οικογένεια και όλα τα ζωντανά του στα Εννιά Χωριά όπου δεν πατούσε εύκολα τούρκικο πόδι. Την επομένη το πρωί έφτασε ο Τούρκος, βρήκε την πόρτα κλειστή και φώναξε. Η Αντωνούσα ανεβασμένη σε μια συκιά τον πυροβόλησε. Εκείνος σωριάστηκε, πυροβόλησε με τη σειρά του αλλά αστόχησε και η Αντωνούσα πήρε το γιαταγάκι του και του' κοψε το κεφάλι. Ύστερα ζώστηκε τ' άρματα και βγήκε στο βουνό όπου συνάντησε τους επαναστάτες. Πήρε μέρος σε πολλές μάχες κατά τον τριετή πόλεμο του 1866-69 και αργότερα στα 1879 στο σώμα του οπλαρχηγού Δημ. Κωνσταντουλάκη. Οι Τούρκοι την κυνήγησαν αλλά ποτέ δεν μπόρεσαν να την πιάσουν. Το 1882 αποφεύγοντας τη δίωξη κατέφυγε στην Αθήνα. Παρουσιάστηκε στον βασιλιά Γεώργιο Α' που την ανεκήρυξε οπλαρχηγό. Με την ιδιότητά της αυτή και με σώμα αντρών που είχε συγκροτήσει η ίδια, πήρε μέρος στους ηπειρωτικούς αγώνες. Φορούσε πάντα την ανδρική κρητική στολή της εποχής, τις βράκες. Έτσι το 1911 που επισκέφτηκε το χωριό της χρειάστηκε να δείξει το στήθος της για να πιστέψουνε πως είναι γυναίκα. Πέθανε στον Πειραιά το 1918.

Η **Ελισάβετ Υψηλάντη**, η μητέρα των Υψηλάντηδων, αποκαλούνταν «Πρωτομάνα των Φιλικών» έρχεται πρώτη να χρηματοδοτήσει τον αγώνα που προετοιμάζεται.

Στις 16/2/1821 στο αρχοντικό της συγκεντρώνονται οι Φιλικοί για να αποφασίσουν την στιγμή της εξεγέρσεως. Η ηθική και υλική συμβολή της Υψηλάνταινας είναι τόση, που ο Αλέξανδρος(Υψηλάντης) συγκινημένος λέει στους άλλους εταίρους: **«-Γράψτε στο τέλος της διακήρυξης «φιλώ το χέρι της μητρός μου»**

Η **Χαρίκλεια Δασκαλάκη** (ή Δασκαλάκαινα ή Δασκαλοχαρίκλεια) κόρη, σύζυγος και μάνα πολεμιστών, καταγόταν από τα Χάρκια του Ρεθύμνου, αλλά πρέπει να γεννήθηκε, άγνωστο πότε, στο Τολό Ναυπλίου όπου είχε καταφύγει ο πατέρας της Πέτρος Αρκαδιώτης, ο οποίος σκοτώθηκε στην Επανάσταση του Εικοσιένα. Η Χαρίκλεια είχε παντρευτεί τον Μιχαήλ Δασκαλάκη από την Αμνάτο του Ρεθύμνου όπου και έζησε. Απέκτησε 13 παιδιά, από τα οποία επέζησαν τέσσερις θυγατέρες και τρεις γιοι, ο Γιώργος, ο Αντώνης και ο Κωνσταντίνος, οι οποίοι σκοτώθηκαν στην Κρητική επανάσταση του 1866-1869.

Φιλέλληνες

Το φιλελληνικό ρεύμα που αναπτύχθηκε σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες και στην Αμερική, πριν και κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821, προσέφερε σημαντική βοήθεια στον ελληνικό Αγώνα, ενισχύοντας τους Έλληνες τόσο σε υλικό όσο και σε ηθικό επίπεδο.

Το φιλελληνικό ρεύμα που εκδηλώθηκε κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821 είχε δύο όψεις. Από τη μία μεριά τα φιλελληνικά κομιτάτα, που διοργάνωναν εράνους σε χώρες της Ευρώπης και της Αμερικής, συγκέντρωναν ρούχα, χρήματα και τρόφιμα για να ανακουφίσουν τον δυστυχέ ελληνικό λαό. Από

την άλλη πλευρά, υπήρχαν οι καλλιτεχνικοί άνθρωποι οι οποίοι, πέραν της χρηματικής τους συνεισφοράς, μέσω των συγγραφικών έργων τους διαμόρφωσαν μία φιλελληνική κουλτούρα που επηρέασε έντονα την κοινή

Αριθμός Φιλελλήνων κατά εθνικότητα που πήραν μέρος σε πολεμικές συγκρούσεις της Ελληνικής Επανάστασης

εθνικότητα	αριθμός	νεκροί
Γερμανοί	342	142
Γάλλοι	196	60
Ιταλοί	137	42
Άγγλοι	99	21
Ελβετοί	35	11
Πολωνοί	30	11
Ολλανδοί & Βέλγοι	17	3
Αμερικανοί	16	3
Ούγγροι	9	6
Σουηδοί	9	4
Δανοί	8	3
Ισπανοί	9	4
Άγνωστης εθνικότητας	33	3
Σύνολο	940	313

Πηγή: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, τ.ΙΒ', σ. 323

γνώμη της εποχής.

Οι πρώτες αποστολές στην Ελλάδα

- Η πρώτη αποστολή φιλελλήνων φτάνει τον **Ιούνιο του 1821**, με έξοδα του Δημήτριου Υψηλάντη.
- Η δεύτερη αποστολή φτάνει δύο μήνες αργότερα με επικεφαλής τον Τόμας Γκόρντον, εύπορο βρετανό αξιωματικό.

Το τάγμα των Φιλελλήνων

- Συγκροτείται τον **Μάιο του 1822**, με βάση τους γαλλικούς στρατιωτικούς κανονισμούς.
- Συμμετέχει στη **μάχη του Πέτα** και διαλύεται έχοντας μεγάλες απώλειες.

ΓΑΛΛΙΑ

Το [φιλελληνικό κύμα](#) εκδηλώθηκε με τη μεγαλύτερή του ένταση στη Γαλλία, όπου ο φιλελληνισμός είχε βαθιές ρίζες. Από τα πρώτα χρόνια κίολας του αγώνα δημοσιεύτηκαν στον γαλλικό τύπο υποστηρικτικά άρθρα για την ελληνική υπόθεση. Γρήγορα επίσης ιδρύθηκαν σωματεία που περιλάμβαναν στους κόλπους τους μεγάλες προσωπικότητες της γαλλικής κοινωνίας,

όπως ο [δούκας de Broglie](#),

ο στρατηγός [Horace Sebastiani](#),

ο καθηγητής της Σορβόνης [Abel Francois Villemain](#)

και ο ιδιοκτήτης τυπογραφείων και εκδότης [Ambroise Firmin Didot](#) στα [τυπογραφεία](#) του οποίου τυπώνονταν τα φιλελληνικά φυλλάδια.

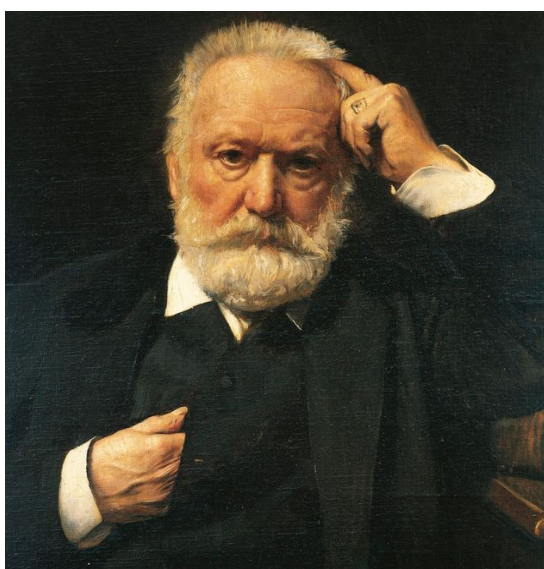
Παράλληλα, γεγονότα που έγιναν γνωστά με πολλές λεπτομέρειες στο εξωτερικό, όπως η σφαγή της Χίου και το έπος του Μεσολογγίου, δημιούργησαν ένα ευρύ κύμα συμπάθειας για τον ελληνικό λαό. Αμέσως, τα φιλελληνικά κομιτάτα του [Παρισιού](#), της Μασσαλίας και της Λυών διοργάνωσαν [εράνους](#) για την ενίσχυση των επαναστατημένων Ελλήνων στους οποίους πρωτοστατούσαν προσωπικότητες,

όπως ο διάσημος λογοτέχνης [Francois Rene Chateaubriand](#).

Ελληνική Επιτροπή στην οποία προεδρεύει ο Σατωμπριάν (Comite Grec preside par mr de Chateaubriand)

Αξιοσημείωτη είναι και η συνεισφορά του νεαρού τότε [Βίκτωρα Ουγκώ](#) , ο οποίος εξέδωσε μια σειρά από ποιήματα.

Ίδρυση της πρώτης φιλελληνικής επιτροπής.

Στη Γαλλία, η πρώτη φιλελληνική επιτροπή ιδρύθηκε στο Παρίσι στις αρχές του 1823, στους κόλπους της «Εταιρείας της Χριστιανικής Ηθικής», με την ονομασία «Επιτροπή υπέρ των Ελλήνων προσφύγων στη Γαλλία». Μεταξύ των μελών της επιτροπής ήταν διακεκριμένες προσωπικότητες της δημόσιας ζωής, φιλελεύθερων αποκλίσεων, όπως ο πρόεδρός της, δούκας ντε λα Ροσφουκώ-Λιανκούρ (de la Rochefoucault-Liancourt), ο δούκας ντε Μπρολί (De Broglie), και οι δυο τους γερουσιαστές, καθώς και βουλευτές και τραπεζίτες. Στα μέλη της συμπεριλαμβάνονταν επίσης Έλληνες που ζούσαν στο Παρίσι, όπως ο Α. Κοραής, ο Κ. Σχινάς, ο Α. Βογορίδης και ο Δ. Φωτήλας.

ΕΛΒΕΤΙΑ

Ο φιλελληνισμός αναπτύχθηκε επίσης και στην Ελβετία, διότι τα κατορθώματα των Ελλήνων θύμιζαν στους κατοίκους της, τον δικό τους αγώνα ανεξαρτησίας κατά τον 18ο αιώνα. Από τα πρώτα κίολας χρόνια της επανάστασης ιδρύθηκαν στην Ελβετία πολλά φιλελληνικά κομιτάτα, τη δράση των οποίων κατεύθυνε ο τραπεζίτης Jean Gabriel Eynard. Ο ίδιος ο Eynard διέθεσε τεράστια ποσά από την προσωπική του περιουσία για να υποστηρίξει τον αγώνα των Ελλήνων. Ταυτόχρονα συντόνιζε την ευρωπαϊκή φιλελληνική κίνηση, στέλνοντας εγκυκλίους σε όλα τα κομιτάτα της Ευρώπης και υποστήριζε τα ελληνικά αιτήματα σε διάφορες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες.

ΑΓΓΛΙΑ

Φιλελληνική επιτροπή του Λονδίνου

Το κομιτάτο του Λονδίνου επίσης, στην Αγγλία, που περιλάμβανε στους κόλπους του σημαντικές προσωπικότητες, όπως ο λόρδος Nugent, ο συνταγματάρχης

Leicester Stabhope και ο ποιητής Thomas Moore, εκδηλώθηκε υπέρ του αγώνα των Ελλήνων. Οι φιλέλληνες του Λονδίνου προσέφεραν σημαντικές υπηρεσίες στο αγωνιζόμενο έθνος μας με τη συμπαράστασή του στους Έλληνες αντιπροσώπους για τη σύναψη δανείων στο Λονδίνο και ιδίως με τη θυσία ενός εκλεκτού μέλος του, του Λόρδου Byron.

Ο λόρδος Βύρωνας στο νεκροκρέβατό του, δαφνωστολισμένος σαν αρχαίος Έλληνας

Στις 22 Ιανουαρίου 1824 ο Βύρων διάβασε στους φίλους του ένα ποίημά του στην αγγλική γλώσσα το οποίο μετάφρασε στα ελληνικά ο Σπυρίδων Τρικούπης, Έλληνας πολιτικός, λόγιος, ιστοριογράφος, και πολιτικός. Το ποίημα τελειώνει ως ακολούθως:

Αν τα νιάτα σου λυπάσαι, γιατί πλειο να ζεις;

Της τιμής εδώ 'ναι ο τόπος, άξιος δείξου μαχητής,

ζήτα κι εύρε ανδρείου μνήμα, κι αν ζητήσεις θα το βρεις,

κοίτα γύρω, πιάσε θέση, στάσου εκεί ν' αναπαυθείς.

ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Ουσιαστική ήταν επίσης και η συμβολή της Γερμανίας στον αγώνα των Ελλήνων. Αν και η στάση των περισσότερων γερμανικών συνομοσπονδιών ήταν αντιδραστική απέναντι στην ελληνική επανάσταση, εξαιτίας της ανθελληνικής πολιτικής που καλλιεργούσε ο Αυστριακός αρχικαγκελάριος Μέττερνιχ, μολαταύτα ο γερμανικός λαός είδε με συμπάθεια τον ελληνικό ξεσηκωμό. Μεταξύ των πρώτων Γερμανών φιλελλήνων συγκαταλέγονται προσωπικότητες όπως ο φιλόσοφος Wilhelm Traugott Krug, ο καθηγητής αρχαίας φιλολογίας Friedrich Wilhelm Thiersch, ο από το 1825 βασιλιάς της Βαυαρίας Λουδοβίκος Α' και πολλοί άλλοι.

Εικόνες που φαίνονται οι αφανείς ήρωες του 1821

Δείγμα της δράσης αλλά και της ύπαρξης αφανών ηρώων, απλών ανθρώπων που ύψωσαν το ανάστημά τους, τόλμησαν να επιλέξουν το θάνατο, πολέμησαν γενναία και πέθαναν, ακολούθησαν το δρόμο της προσφυγιάς και έγιναν «ήρωες» ανακαλύπτουμε και σε πίνακες. Ενδεικτικά παρουσιάζουμε κάποιους!

Jean Pelissier: Σκηνή από τη σφαγή της Χίου

P.H. Genod: Ο όρκος του νεαρού πολεμιστή

Ary Scheffer : Ο υιός υπερασπίζεται τον θνήσκοντα πατέρα στη μάχη

Αλέξανδρος Ησαΐας: Η μάχη της Αλαμάνας

Διονύσης Τσόκος. Αποχωρισμός αγωνιστή από την οικογένειά του

Διον. Τσόκος. Φυγή από την Πάτρα

Θεόδ. Βρυζάκης. Η έξοδος του Μεσολογγίου

ΑΜΕΡΙΚΗ

Ο πρόεδρος της Αμερικής Μονρόε σε διάγγελμά του το 1823 υποστηρίζει τον απελευθερωτικό αγώνα των Ελλήνων

Ο ίδιος φιλελληνικός πυρετός παρατηρήθηκε και πέρα από τον Ατλαντικό ωκεανό. Στη νέα μεγάλη δημοκρατία των ΗΠΑ, που λίγες δεκαετίες πριν είχε αποκτήσει την ανεξαρτησία της, οι θυσίες των Ελλήνων είχαν προκαλέσει ζωηρή εντύπωση σε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Ο αμερικανικός λαός συμπαραστάθηκε στο έθνος

μας από τα πρώτα χρόνια της επανάστασης. Φιλελληνικά κομιτάτα ιδρύθηκαν προς τα τέλη του 1823 σε τρεις μεγάλες πόλεις τη Αμερικής: στη Νέα Υόρκη, τη Φιλαδέλφεια και τη Βοστώνη, ενώ τον επόμενο χρόνο ανάλογες επιτροπές συστάθηκαν και σε άλλες μικρότερες πόλεις. Την ίδια εποχή άρχισαν να έρχονται στην Ελλάδα και οι πρώτοι Αμερικανοί αγωνιστές,

όπως ο ονομαστός κατόπιν για τη δράση του γιατρός [Samuel Gridley Howe](#),

ο στρατιωτικός *Jonathan Miller* κ.ά.

Τότε έφθασαν στην Ελλάδα Αμερικανοί εκπαιδευτικοί με σκοπό την ίδρυση σχολείων. Μεταξύ αυτών ήταν και ο Τζων Χιλ (John Hill), που εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα το 1830 και αργότερα ίδρυσε ένα παρθεναγωγείο, το οποίο λειτουργεί ακόμη και σήμερα φέροντας το όνομά του²⁶.

[Ο Φιλελληνισμός ως ευρωπαϊκό «κεκτημένο» και ο ρόλος των εφημερίδων κατά την Επανάσταση του 1821 - Εταιρεία για τον Ελληνισμό και τον Φιλελληνισμό \(eefshp.org\)](#)

---

²⁶ Γρηγόριος Κοντόπουλος Α1

